МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
магістра

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Виконав: магістрант 2-го курсу, групи 8.2814-1з
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування»
С.А. Гранько

Керівник: завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, д.філос.н., професор Бутченко Т.І.

Рецензент: доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, к.філос.н. Цапліна І.С.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І. Бутченко
«____»_____2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТУ

Граньку Сергію Анатолійовичу
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Публічно-управлінські механізми охорони культурної спадщини

керівник роботи Бутченко Тарас Іванович, д.філос.н., професор,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «19» березня 2025 року № 417-с

2. Строк подання студентом роботи 4 грудня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи Мазур Т. В. Правова охорона культурної спадщини в Україні: монографія. Київ: Парламентське видавництво, 2020. 432 с.; Саракун Л. П. Культурна політика сучасної України: монографія. Київ, 2017. 206 с.; Гриценко О. А. (ред.). Культурна політика в Україні: аналітичний огляд. Київ: УЦКД, 2007. 160 с.; Культурна політика України: національна модель у європейському контексті: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2012. 312 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати історію дослідження проблеми охорони культурної спадщини та еволюцію наукових підходів. 2. Уточнити зміст понять «культурна спадщина», «охорона культурної спадщини», «публічно-управлінські механізми» та визначити робочі дефініції дослідження. 3. Обґрунтувати принципи та методи дослідження публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини. 4. Розкрити концептуальні засади охорони культурної спадщини в системі публічного управління. 5. Проаналізувати нормативно-правове забезпечення охорони культурної спадщини. 6. Охарактеризувати інституційний механізм публічного управління у сфері охорони культурної спадщини. 7. Здійснити аналіз сучасного стану охорони культурної спадщини та механізмів її управління в Україні. 8. Узагальнити кращі практики та міжнародний досвід охорони культурної спадщини. 9. Розробити рекомендації щодо вдосконалення публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____
_____
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бутченко Т.І., завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	20.03.2025	20.03.2025
Розділ 2	Бутченко Т.І., завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	28.08.2025	28.08.2025
Розділ 3	Бутченко Т.І., завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	10.10.2025	10.10.2025

7. Дата видачі завдання 20 березня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень 2025	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2025	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Червень 2025	*виконано*
4.	І розділ	Червень – серпень 2025	*виконано*
5.	ІІ розділ	Серпень – жовтень 2025	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Жовтень – листопад 2025	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Листопад – грудень 2025	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2025	*виконано*

Студент _____ С.А. Гранько

Керівник роботи _____ Т.І. Бутченко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 106 сторінок, 70 позиції у списку літератури.

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ, ПУБЛІЧНА СЛУЖБА, ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ, ІНСТИТУЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

Мета дослідження: визначити та обґрунтувати напрями оптимізації публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини в контексті сучасних викликів і міжнародних стандартів.

Об'єкт дослідження: публічне управління у сфері охорони культурної спадщини.

Предмет дослідження: публічно-управлінські механізми охорони культурної спадщини в Україні.

Методи дослідження: порівняльно-правовий та інституційний аналіз, формально-юридичний метод, застосування SWOT-аналізу.

Гіпотеза: підвищення ефективності охорони культурної спадщини в Україні можливе за умови системної узгодженості публічно-управлінських механізмів на державному й місцевому рівнях та їх адаптації до міжнародних стандартів.

Висновки: 1. Теоретико-методологічний аналіз дав змогу уточнити понятійний апарат і запропонувати інтерпретацію публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини як багаторівневої системи, що поєднує правові, організаційно-інституційні, фінансові, інформаційно-цифрові, контрольні та комунікаційно-партисипативні інструменти.

2. Праксеологічний аналіз сучасного стану охорони культурної спадщини в Україні, з урахуванням прикладів м. Запоріжжя та Запорізької області, виявив суперечності та прогалини у нормативно-правовому регулюванні, недостатність фінансового та кадрового забезпечення.

3. На основі узагальнення кращих європейських практик і результатів SWOT-аналізу сформульовано напрями вдосконалення публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини.

SUMMARY

The qualification paper comprises 106 pages and includes 70 entries in the reference list.

PUBLIC-ADMINISTRATIVE MECHANISMS, PUBLIC SERVICE, CULTURAL HERITAGE PROTECTION, INSTITUTIONAL ANALYSIS

Purpose of the study: to identify and substantiate directions for optimizing public-administrative mechanisms for cultural heritage protection in the context of contemporary challenges and international standards.

Object of the study: public administration in the field of cultural heritage protection.

Subject of the study: public-administrative mechanisms for cultural heritage protection in Ukraine.

Research methods: comparative legal and institutional analysis, the formal legal method, and SWOT analysis.

Hypothesis: enhancing the effectiveness of cultural heritage protection in Ukraine is possible provided there is systemic coherence of public-administrative mechanisms at the national and local levels and their adaptation to international standards.

Conclusions: 1. The theoretical and methodological analysis made it possible to refine the conceptual framework and propose an interpretation of public-administrative mechanisms for cultural heritage protection as a multi-level system that integrates legal, organizational-institutional, financial, information-and-digital, control, and communication-participatory instruments.

2. The praxeological analysis of the current state of cultural heritage protection in Ukraine, taking into account examples from the city of Zaporizhzhia and Zaporizhzhia oblast, revealed contradictions and gaps in regulatory governance, as well as insufficient financial and human-resource support.

3. Based on the synthesis of best European practices and the results of the SWOT-analysis, directions for improving public-administrative mechanisms for cultural heritage protection were formulated.

ЗМІСТ

ВСТУП ……3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ……...6
1.1. Історія дослідження проблеми охорони культурної спадщини …….6
1.2. Зміст понять «культурна спадщина», «охорона культурної спадщини», «публічно-управлінські механізми» ……..…..25
1.3. Принципи та методи дослідження публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини ……...….31
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ …….....38
2.1. Концептуальні засади охорони культурної спадщини в системі публічного управління ……....38
2.2. Нормативно-правове забезпечення охорони культурної спадщини ….....47
2.3. Суб’єкти публічного управління у сфері охорони культурної спадщини……51
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ……62
3.1. Аналіз сучасного стану охорони культурної спадщини та механізмів її управління в Україні ……...62
3.2. Кращі практики та міжнародний досвід охорони культурної спадщини ……74
3.3. Рекомендації щодо вдосконалення публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини ……86
ВИСНОВКИ ……...95
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ……..……...100

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена потребою вдосконалення публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини: не окремими “точковими” рішеннями, а через узгодженість правових, інституційних, фінансових, інформаційних і комунікаційних інструментів у межах єдиної політики. На практиці проблемними залишаються розподіл повноважень, спроможність місцевого рівня, результативність контролю, сталі моделі фінансування, а також інтеграція цифрових інструментів у реальні управлінські процеси.

Охорона культурної спадщини є важливим напрямом державної політики і водночас практикою публічного управління, що має соціальне, економічне та культурне значення. У сучасних умовах глобалізації, урбанізації та цифрової трансформації зростають ризики руйнування, втрати або “тихої деградації” об’єктів спадщини через хаотичну забудову, слабкий контроль, нестачу ресурсів і конкуренцію інтересів розвитку територій. Додатковий вимір актуальності для України пов’язаний із воєнними загрозами та необхідністю не лише зберегти пам’ятки, а й вибудувати дієву систему реагування, обліку втрат і відновлення.

Міжнародні підходи поступово змістили фокус від “охорони як заборони” до управління спадщиною як суспільною цінністю та ресурсом розвитку: у Конвенції ЮНЕСКО 1972 року закладено базову класифікацію культурної спадщини та логіку міжнародних зобов’язань держав [1, ст. 1–2], Конвенція 2003 року розширила розуміння спадщини, виділивши нематеріальний компонент та роль спільнот-носіїв [2, ст. 2], а сучасні європейські підходи наполягають на участі громад і багаторівневому управлінні спадщиною [3, ст. 2]. В українському правовому полі ключовим є Закон України «Про охорону культурної спадщини», який визначає спадщину та систему заходів охорони, фіксуючи інституційну відповідальність держави і місцевого самоврядування [4, ст. 1].

Питання охорони культурної спадщини та суміжні проблеми публічного управління і правового регулювання розглядалися у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Зокрема, правові та інституційні засади державної політики й механізмів її реалізації осмислюються в рамках юридичної та управлінської науки (зокрема у працях О.Ф. Скакун, О.В. Петришина та ін.) [5, ст. 8]. Водночас, попри наявність значного масиву публікацій, у сучасній літературі недостатньо узгоджено розкрито саме механізми публічного управління охороною спадщини в умовах децентралізації, цифровізації та воєнних ризиків, що й визначає наукову проблему цієї роботи.

Об'єкт дослідження – публічне управління у сфері охорони культурної спадщини.

Предмет дослідження – публічно-управлінські механізми охорони культурної спадщини (нормативно-правові, інституційні, фінансові, інформаційно-комунікаційні та інші інструменти їх реалізації).

Мета дослідження – визначити та обґрунтувати напрями оптимізації публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини в контексті сучасних викликів і міжнародних стандартів.

Для досягнення мети поставлено такі *завдання*:

– проаналізувати історію дослідження проблеми охорони культурної спадщини та еволюцію наукових підходів (підрозділ 1.1);

– уточнити зміст понять «культурна спадщина», «охорона культурної спадщини», «публічно-управлінські механізми» та визначити робочі дефініції дослідження (підрозділ 1.2);

– обґрунтувати принципи та методи дослідження публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини (підрозділ 1.3);

– розкрити концептуальні засади охорони культурної спадщини в системі публічного управління (підрозділ 2.1);

– проаналізувати нормативно-правове забезпечення охорони культурної спадщини (підрозділ 2.2);

– охарактеризувати інституційний механізм публічного управління у сфері охорони культурної спадщини (підрозділ 2.3);

– здійснити аналіз сучасного стану охорони культурної спадщини та механізмів її управління в Україні (підрозділ 3.1);

– узагальнити кращі практики та міжнародний досвід охорони культурної спадщини (підрозділ 3.2);

– розробити рекомендації щодо вдосконалення публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини (підрозділ 3.3).

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що підвищення ефективності охорони культурної спадщини в Україні можливе за умови системної узгодженості публічно-управлінських механізмів (правових, інституційних, фінансових та інформаційно-комунікаційних) на державному й місцевому рівнях та їх адаптації до міжнародних стандартів і сучасних ризиків (децентралізація, цифровізація, воєнні загрози).

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

1.1. Історія дослідження проблеми охорони культурної спадщини

Проблематика охорони культурної спадщини має багатовікову історію розвитку, що охоплює різні епохи, політичні контексти та наукові парадигми. Сучасні підходи до збереження культурних цінностей формувалися поступово, під впливом соціокультурних змін, наукових відкриттів, розвитку суспільних інституцій та становлення державних механізмів регулювання. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі можна простежити декілька ключових етапів дослідження цієї проблематики: ранній дореволюційний етап, радянський період, доба незалежної України та сучасний науковий дискурс, який інтегрує міжнародні стандарти, цифрові технології та принципи сталого розвитку.

Дореволюційний етап формування інтересу до спадщини відноситься до XIX – початку XX ст. У цей час на українських землях зароджуються перші організовані підходи до вивчення й охорони культурної спадщини. Інтерес до пам’яток археології, архітектури, етнографії та народного мистецтва формується в середовищі інтелігенції, наукових товариств, церковних осередків та аматорських ініціатив. Значний внесок у становлення пам’яткоохоронної науки зробили Михайло Грушевський, Данило Щербаківський, Федір Вовк, які розглядали культурні пам’ятки як основу національної пам’яті та історичної тяглості народу.

Для М. Грушевського археологічні та історичні пам’ятки були не лише джерелом для реконструкції минулого, а й інструментом формування модерної української нації. У працях «Молотівське срібло» та «Похоронне поле в с. Чехах» він послідовно демонстрував, що будь-яка випадкова

знахідка повинна ставати не «курйозом», а предметом наукового аналізу й систематичного опису, із чіткою фіксацією контексту, стратиграфії та локалізації [19, с. 1–6; 20, с. 1–22]. Через діяльність у Науковому товаристві ім. Шевченка, Грушевський фактично вибудовував модель «наукового музею»: центральна інституція збирає, класифікує й інтерпретує пам’ятки, спираючись на мережу місцевих кореспондентів та громадських ініціатив, тоді як завдання держави й самоврядування – створити правові та фінансові умови для цієї роботи [24, с. 58–67]. Таким чином, він відстоював науково-центричну модель управління спадщиною, де ядром системи виступають професійні історики й археологи, а інструментом – музей та архів як публічні інституції.

Д. Щербаківський, працюючи в київських музейних установах, конкретизував цю логіку на рівні повсякденної організації музейної справи. У своїх роботах він послідовно обґрунтовував потребу єдиної для всієї країни системи обліку, інвентаризації та наукової атрибуції пам’яток, розробляв підходи до класифікації колекцій, поєднуючи історичний, художній та етнографічний критерії [25, с. 85–95]. У статті «Культурні цінності в небезпеці» він різко критикував практику хаотичної конфіскації та розпорошення мистецьких творів, попереджаючи, що без спеціалізованих музеїв, фондів і професійних кадрів країна ризикує втратити найцінніші матеріальні свідчення своєї історії [23]. Запропонована ним модель управління робила акцент на поєднанні державної відповідальності (створення профільних органів, фінансування, регламентація режиму зберігання) та експертного самоврядування музейної спільноти, яка мала формувати стандарти наукової та експозиційної роботи.

Ф. Вовк розвивав переважно антропологічний та етнографічний вимір охорони культурної спадщини. У фундаментальних працях «Антропологічні особливості українського народу» та «Етнографічні особливості українського народу» він на основі масштабних польових досліджень показав, що об’єктом збереження є не лише «великі» пам’ятки архітектури чи мистецтва,

а й повсякденні практики, народні звичаї, локальні форми матеріальної культури [21, с. 7–38; 22, с. 39–218]. Ф. Вовк наголошував на необхідності спеціальних програм збирання етнографічного матеріалу, створення мережі музейних, архівних та університетських центрів, які б координували експедиції, забезпечували збереження колекцій і їх наукове опрацювання [26]. Запропонована ним модель управління фактично поєднувала «згори вниз» і «знизу вгору»: академічні інституції задають методологію та стандарти фіксації, а носії традиційної культури – селяни, ремісники, місцеві громади – розглядаються як активні суб'єкти процесу збереження спадщини, а не як пасивні «об'єкти» спостереження.

У цей період відбувається поява перших музеїв – Київського міського музею старожитностей, Львівського музею Наукового товариства ім. Шевченка, приватних зібрань, що згодом стали частиною державних колекцій. Проводяться археологічні розкопки, здійснюються перші каталоги пам'яток, видаються описи архітектурних ансамблів. Однак правове регулювання практично відсутнє: охорона спадщини здійснювалася на громадських засадах або завдяки ініціативі науковців, а запропоновані М. Грушевським, Д. Щербаківським і Ф. Вовком моделі управління були радше інтелектуальним проєктом і практикою окремих ентузіастів, ніж елементом цілісної державної політики.

Становлення охорони культурної спадщини в радянський період має суперечливий характер і в науковій літературі дедалі частіше аналізується не лише як історія руйнувань чи реставрацій, а як еволюція підходів до організації управління у цій сфері. Дослідники підкреслюють, що вже у 1920-х роках було зроблено спробу створити централізовану модель пам'яткоохоронного управління в Українській РСР. Так, у праці В. Дубровського «Охорона пам'яток культури в УРСР» розглядається діяльність спеціальних структур при Народному комісаріаті освіти, мережі місцевих комісій з охорони пам'яток, а також пропонуються організаційні механізми узгодження роботи науковців, музейників і органів влади [27].

Автор фактично формулює ранній варіант адміністративно-командної моделі управління, де делегування повноважень поєднувалося з жорсткою централізованою регламентацією.

Подальший розвиток цієї моделі у 1930-ті роки супроводжувався, з одного боку, формальним розбудовуванням інституцій (створення спеціалізованих відділів, комісій, реставраційних майстерень), а з іншого – масовим нищенням сакральної та історичної забудови в межах політики «боротьби з релігією» й індустріальної модернізації. О. Нестуля, аналізуючи долю церковної спадщини в Україні 1917–1941 рр., показує, що інститути охорони діяли в логіці інструменталізації пам’яток: збереження допускалося лише там, де вони могли бути інтегровані в радянський ідеологічний проєкт (музеї атеїзму, «героїчні» історичні наративи тощо) [28]. Такий ідеологізований підхід обмежував можливості для формування автономної системи публічно-управлінських механізмів охорони спадщини.

Окрему групу становлять дослідження, присвячені аналізу нормативної та інституційної бази радянського періоду. У збірнику документів «Охорона пам’яток історії і культури в Україні (1917–1919 рр.)» простежується становлення перших загальноукраїнських органів, покликаних координувати облік та охорону пам’яток, а також закладаються принципи державного контролю за їх використанням [29]. Подальший розвиток правового регулювання пов’язано з ухваленням Закону УРСР «Про охорону і використання пам’яток історії та культури» 1978 р., який вперше системно закріпив процедури державного обліку, використання та відповідальності за порушення пам’яткоохоронного законодавства [30]. Сучасні автори трактують цей закон як крок до нормативно-правової моделі управління, де ключовими інструментами стають реєстри, охоронні зони, дозволи та санкції [31; 33].

У 1960–1980-х роках формується також наукова база для управлінських рішень: архітектори та мистецтвознавці (М. Цапенко, Ю. Асєєв, Г. Логвин та ін.) розробляють підходи до класифікації пам’яток, методики їх дослідження

й реставрації, що у подальшому було використано для створення державних реєстрів та історико-культурних заповідників [23; 32]. Однак більшість цих робіт зосереджена на фахово-галузевих аспектах (архітектура, археологія, мистецтвознавство), тоді як питання розподілу повноважень між органами влади, взаємодії з місцевими громадами, механізмів участі громадськості залишалися мало розробленими.

У підсумку дослідники радянського періоду сходяться в тому, що запроваджена модель управління охороною культурної спадщини була жорстко централізованою, ієрархічною та здебільшого «внутрішньовідомчою». Вона забезпечувала накопичення значного обсягу облікових і наукових матеріалів, проте майже не допускала ні горизонтальної координації (між галузями, регіонами, інститутами громадянського суспільства), ні гнучкого реагування на локальні потреби [28; 31]. Саме критика цієї моделі з позицій сучасного публічного управління стала важливим мотивом для переосмислення пам’яткоохоронної політики вже в період незалежної України.

З початку 2000-х років в Україні формується новий етап наукових досліджень у сфері охорони культурної спадщини, який вирізняється переходом від переважно галузевих (археологічних, мистецтвознавчих, архітектурознавчих) студій до комплексного аналізу публічно-управлінських та правових механізмів. Цей поворот пов’язаний як із загальним оновленням української правової та управлінської думки (розвиток теорії публічної влади, адміністративної реформи, децентралізації), так і з інтенсифікацією євроінтеграційних процесів, які вимагали адаптації національної пам’яткоохоронної політики до стандартів Ради Європи та ЮНЕСКО [32; 38].

Важливо, що концептуальні засади аналізу публічно-управлінських механізмів значною мірою спираються на здобутки загальної теорії держави і права. У працях О. Скакун, О. Петришина та їхніх колег розробляються базові уявлення про механізм держави, публічну владу, співвідношення

держави та громадянського суспільства, принципи верховенства права та поділу влад [39; 40]. Ці теоретичні положення опосередковано вплинули на те, як українські дослідники почали описувати систему управління у сфері охорони культурної спадщини: як сукупність інститутів, норм, процедур і інструментів, що мають забезпечувати баланс між публічними інтересами, правами власників та потребами розвитку територій.

На цьому теоретичному ґрунті з'являється низка досліджень, присвячених безпосередньо правовому та адміністративному забезпеченню охорони культурної спадщини. Однією з ключових праць є монографія О. Кузьменко та І. Пивовар «Адміністративно-правова охорона культурної спадщини України», де авторки розглядають охорону спадщини як специфічний різновид адміністративно-правових відносин, аналізують систему суб'єктів публічної влади (центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування) та механізми їхньої взаємодії [31]. Дослідниці пропонують адміністративно-правовий підхід, у межах якого головний акцент робиться на повноваженнях органів влади, видах адміністративних актів, засобах примусу та відповідальності за порушення пам'яткоохоронного законодавства.

У працях С. Сухенка робиться спроба подивитися на цю проблематику саме з позицій науки публічного управління. У статті «Державне управління у сфері охорони культурної спадщини в Україні: теоретичне осмислення» автор пропонує трактувати цю сферу як комплекс взаємопов'язаних управлінських процесів – планування, організації, координації, контролю – що здійснюються цілою системою суб'єктів на різних рівнях влади [32, с. 112–116]. В іншій роботі – «Правове забезпечення державного управління у сфері охорони культурної спадщини: сучасний стан та перспективи розвитку» – він поєднує правовий і управлінський аналіз, підкреслюючи, що слабкість нормативної бази прямо перетворюється на інституційну нестабільність і неефективність механізмів реалізації політики [33]. Ці праці репрезентують інституційно-управлінський підхід, у межах якого культурна

спадщина розглядається як об’єкт багаторівневого управління, а не лише правового захисту.

Окрему групу становлять дослідження, в яких культурна спадщина осмислюється як охоронна державно-управлінська категорія, пов’язана з ризиками, загрозами та необхідністю формування спеціальних фінансово-економічних інструментів. Так, О. Болбас аналізує можливості створення страхового фонду культурної спадщини, розглядаючи його як елемент системи управління ризиками в пам’яткоохоронній сфері [34, с. 50–53]. Авторка пропонує механізми поєднання бюджетного фінансування, страхування та залучення приватних ресурсів, підкреслюючи, що без переходу до моделі управління за результатами (через показники збереженості об’єктів, кількість відреставрованих пам’яток, обсяг залучених інвестицій тощо) система охорони спадщини залишатиметься декларативною.

Значний внесок у розвитку нормативного виміру публічно-управлінських механізмів зробили колективні видання на кшталт збірника «Охорона культурної спадщини. Нормативна база» (автори-упорядники М. Пархоменко, О. Титова, Н. Рудика, М. Левада). У цих збірниках систематизовано міжнародні конвенції ЮНЕСКО та Ради Європи, базові закони України, підзаконні акти, методичні рекомендації, що регламентують охорону спадщини [35]. Хоча такі праці мають довідковий характер, саме вони стали підґрунтям для подальших аналітичних досліджень, у яких оцінюються прогалини та суперечності законодавства, ступінь його відповідності міжнародним стандартам [22; 33; 37].

Важливим напрямом є європейський та порівняльний вимір досліджень. З. Священко та О. Скрипник аналізують участь України в міжнародних договорах Ради Європи щодо охорони архітектурної та культурної спадщини, звертаючи увагу на зобов’язання держави не лише зберігати пам’ятки, а й забезпечувати доступ до них, інтегрувати культурну спадщину в сучасне життя суспільства [38]. О. Каліщук порівнює

термінологічний апарат та підходи до охорони культурної спадщини в Україні та Польщі, показуючи, що у польському законодавстві чіткіше розмежовано повноваження центральних і місцевих органів влади та активніше використовується концепція «місць пам’яті» як об’єкта політики [36, с. 316–324]. У цих дослідженнях застосовується порівняльно-правовий і культурологічний підхід, який дозволяє побачити сильні та слабкі сторони української моделі управління в ширшому європейському контексті.

Певну роль у формуванні сучасного дискурсу відіграють також роботи, присвячені гуманітарній політиці й нематеріальній культурній спадщині. У дослідженнях Г. Бойко, Н. Тітової та інших авторів питання збереження культурної спадщини розглядаються через призму освітньої та культурної політики, популяризації української культури в світі, підтримки української ідентичності [3; 6]. У цих працях домінує культурно-політичний підхід, де увага зосереджується на ролі держави у формуванні символічного простору та зміцненні національної єдності, тоді як специфічні управлінські процедури (планування, моніторинг, оцінка ефективності) часто лишаються поза фокусом.

Окремий блок становлять аналітичні звіти й дослідження експертного середовища. Наприклад, колективні праці, підготовлені в межах проєкту ReHERIT, містять детальний аналіз проблем законодавчого регулювання охорони культурної спадщини в Україні, вказують на розрив між задекларованими повноваженнями органів влади та їхньою реальною спроможністю, на фрагментарність інституційної структури та відсутність системного моніторингу стану пам’яток [37]. Тут застосовується політико-управлінський підхід, зорієнтований на виявлення «вузьких місць» у публічній політиці й напрацювання практичних рекомендацій для органів влади.

У сучасній українській науці також з’являються метатеоретичні огляди, покликані систематизувати вже наявний масив досліджень. Так, Т. Мазур, аналізуючи стан розробки проблеми правової охорони культурної спадщини,

виділяє кілька основних напрямів: загальнотеоретичні роботи, дослідження міжнародно-правових аспектів, вивчення зарубіжного досвіду, праці з конституційного й адміністративного права, а також дослідження відповідальності за порушення пам’яткоохоронного законодавства [8]. Ця систематизація підтверджує, що питання охорони культурної спадщини вже вийшло за межі вузько галузевої проблематики й стало міждисциплінарним полем, де перетинаються право, публічне управління, історія, культурологія, міжнародні відносини.

Водночас критичний аналіз літератури дає підстави стверджувати, що, попри значний прогрес, дослідження публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини залишаються фрагментарними. Більшість авторів зосереджується на окремих елементах системи – нормативній базі, окремих інституціях, фінансових інструментах або міжнародно-правових зобов’язаннях. Натомість комплексні моделі, які б інтегрували правові, організаційні, фінансові, інформаційні та комунікативні механізми в єдину логіку публічної політики, поки що лише окреслюються [32; 34; 37]. Саме заповнення цієї прогалини – через аналіз публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини на національному та місцевому рівнях – зумовлює актуальність обраної у магістерській роботі теми.

Починаючи з 2014 року, а особливо з 2022 року, питання охорони культурної спадщини в Україні виходять у центр наукових дискусій у зв’язку зі збройною агресією Російської Федерації. Руйнування храмів, музеїв, театрів, історичних центрів міст, археологічних пам’яток змушує дослідників переосмислювати саму логіку публічно-управлінських механізмів у цій сфері: від «мирної» моделі охорони до моделі кризового управління, інтегрованої у систему національної безпеки, оборонного планування та повоєнної відбудови. У працях останнього десятиліття можна виділити кілька ключових напрямів: 1) осмислення міжнародно-правових стандартів захисту культурної спадщини в умовах війни та їх імплементації в українську практику; 2) аналіз інституційної спроможності органів влади й формування

нових публічно-управлінських механізмів; 3) розроблення цифрових інструментів фіксації та відновлення об’єктів; 4) розгляд культурної спадщини як ресурсу національної стійкості та складника гуманітарної політики.

Одну з найґрунтовніших спроб системно осмислити досвід захисту культурної спадщини у воєнних конфліктах здійснив О. Рішняк. У статті, присвяченій міжнародному досвіду другої половини XX – початку XXI ст. та українській дійсності, він аналізує, як працюють механізми захисту пам’яток у різних країнах, спираючись на Гаазьку конвенцію 1954 р., конвенції ЮНЕСКО та практику їх застосування під час конфліктів на Балканах, Близькому Сході тощо [41, с. 159–173]. Дослідник показує, що в більшості країн функції захисту спадщини в умовах війни інтегруються у ширший сектор безпеки: створюються спеціальні підрозділи при збройних силах, розробляються протоколи взаємодії військових та фахівців з культурної спадщини, культурні об’єкти включаються до оперативних карт і планів бойових дій. На цьому тлі українська система виглядає фрагментарною: законодавча база до 2014 р. майже не враховувала специфіку воєнних загроз, а інституційні механізми координації між силовими структурами, органами культури та місцевим самоврядуванням були слабко розвинені [41]. Таким чином, у Рішняка фактично окреслюється «модель», у якій охорона спадщини має розглядатися як складова сектору безпеки й оборони, а не лише як культурна політика.

Інший важливий блок досліджень стосується власне публічно-управлінського виміру захисту культурної спадщини в умовах війни. У статті Н. Малиш та С. Москаленко проблема захисту культурної спадщини розглядається саме як питання державного управління [42]. Авторки пропонують багаторівневу модель публічно-управлінського механізму, в якій центральну роль відіграє Міністерство культури як координатор політики, але значна частина повноважень і відповідальності покладається на обласні та місцеві органи влади, а також на інститути громадянського суспільства

[42, с. 176–190]. Вони виокремлюють кілька ключових функцій такого механізму: превентивну (ідентифікація ризиків, планування евакуації фондів, укриттів, тимчасового переміщення об’єктів), оперативну (фіксація руйнувань, взаємодія з військовими й рятувальними службами, прийняття рішень щодо консервації об’єктів), комунікаційну (інформування суспільства та міжнародних партнерів, адвокація проблеми на міжнародних майданчиках) і стратегічну (розроблення програм відновлення, інтегрованих у ширші стратегії регіонального розвитку). Важливо, що Малиш і Москаленко наголошують на необхідності «перезавантаження» існуючої системи – від формального виконання функцій обліку й охорони в мирний час до створення гнучких кризових механізмів управління [42].

Комплексний погляд на наслідки повномасштабної агресії для системи охорони культурної спадщини пропонують О. Бабушко та С. Стельникович [43]. На основі аналізу статистики руйнувань, публічних даних Міністерства культури та міжнародних організацій вони показують, що традиційні інструменти обліку й захисту (державні реєстри, інспекційні перевірки, планові реставраційні роботи) виявилися недостатньо ефективними в умовах масованих обстрілів і окупації [43, с. 815–823]. Автори наголошують, що у відповідь на нові виклики держава змушена була розробляти нові управлінські рішення: ініціювання Стратегії відновлення культурної спадщини, створення спеціалізованих міжвідомчих робочих груп при Міністерстві культури, залучення міжнародних донорів та бізнесу до фінансування аварійних протиаварійних заходів [43, с. 819–821]. Характерна риса їхнього підходу – акцент на цифрових інструментах: 3D-скануванні, моделюванні, створенні єдиної інформаційної системи обліку пошкоджених об’єктів та використанні цих даних для планування відбудови [43, с. 200–205]. По суті, О. Бабушко і С. Стельникович обґрунтовують перехід до «цифрово орієнтованої» моделі публічного управління у сфері спадщини, де ключовими ресурсами стають не лише бюджетні кошти, а й дані, технології та компетенції фахівців.

Міжнародний вимір кризового управління культурною спадщиною розкривається у роботах М. Рогожі, яка аналізує практики міжнародної взаємодії, зокрема співпрацю України з ЮНЕСКО, ICOMOS, ICCROM, ЄС та окремими національними інституціями [44]. Дослідниця показує, що після 2014 р., а особливо після 2022 р., одним із ключових елементів публічно-управлінського механізму стає мережеве партнерство: міжнародні організації надають експертну підтримку, розробляють рекомендації щодо фіксації руйнувань, допомагають організувати евакуацію музейних колекцій, підтримують створення цифрових архівів і баз даних [44, с. 10–14]. Таким чином, формується модель, в якій держава вже не є єдиним актором, а змушена інтегрувати у свою політику інтереси та ресурси міжнародних партнерів, благодійних фондів, професійних асоціацій. Це наближає українську практику до європейських зразків «кооперативного управління» культурною спадщиною.

Окремо слід виділити групу праць, у яких охорона культурної спадщини в умовах війни аналізується крізь призму національної безпеки та повоєнної відбудови. В. Бакальчук, Ю. Тищенко та Ю. Каплан розглядають спадщину як один із ключових ресурсів формування стійкості суспільства та засіб протидії російській агресії на символічному рівні [45]. Автори пропонують концептуальну рамку, у межах якої охорона спадщини має бути інтегрована в стратегічні документи – від Стратегії національної безпеки до планів відновлення регіонів і галузевих політик [45]. Вони підкреслюють, що публічно-управлінський механізм у цій сфері повинен не лише «лататати дірки» після обстрілів, а й планувати майбутню відбудову: визначати пріоритетні об’єкти, моделі фінансування (репарації, міжнародна допомога, публічно-приватні партнерства), залучення громад до прийняття рішень. У близькому руслі працюють аналітичні доповіді, присвячені зв’язку культурної спадщини й національної безпеки: у них спадщина розглядається як фактор консолідації суспільства, інструмент протидії дезінформації та легітимації української суб’єктності на міжнародній арені [46].

Ще один важливий акцент сучасного дискурсу – міждисциплінарний аналіз культурної спадщини як складової ширшої гуманітарної політики в умовах війни. Л. Ілько у статті «Культурний вимір війни. Український контекст» показує, що атаки на культурні об’єкти є не лише «побічним ефектом» бойових дій, а й свідомою стратегією ворога, спрямованою на руйнування історичної пам’яті, підрив символічних основ національної ідентичності [47, с. 14–19]. У цьому контексті охорона культурної спадщини набуває політичного змісту: це вже не лише питання збереження матеріальних об’єктів, а й боротьба за смисли, інтерпретації історії, за право самої української держави визначати, які об’єкти є цінними для суспільства. Такий підхід доповнює суто юридичні чи управлінські аналізи, показуючи, що публічно-управлінські механізми мають враховувати не тільки технічні й фінансові аспекти, а й ідеологічний та ціннісний вимір.

Сучасні дослідження також звертають увагу на участь військових у захисті спадщини. Наприклад, В. Сак аналізує роль військових і цивільних експертів у процесі захисту культурних цінностей під час бойових дій [48]. Автор підкреслює, що без інтеграції питань охорони спадщини у військове планування – включення пам’яток до оперативних карт, розроблення інструкцій для командирів, створення консультативних груп із фахівців з культури – будь-який публічно-управлінський механізм буде неповним. У роботі наголошується на необхідності створення спеціалізованих відділів чи посад у структурах оборони, відповідальних за координацію з органами культури, що фактично означає формування нової, «цивільно-військової» конфігурації управління у цій сфері [48].

Особливе місце в сучасному дискурсі посідають дослідження, присвячені цифровому виміру охорони культурної спадщини під час війни. Окрім уже згаданої роботи О. Бабушко та С. Стельниковича [43], ці сюжети розвиваються в публікаціях, присвячених 3D-скануванню історичних будівель, створенню цифрових архівів та онлайн-карт пошкоджень. На прикладі проєкту ScanIA, який оцифровує зруйновані або пошкоджені

об’єкти (церкви, мости, будівлі громадського призначення), демонструється, що такі ініціативи працюють одночасно як інструмент наукової документації, засіб планування майбутньої реставрації та важливий елемент комунікації з суспільством і міжнародною спільнотою [43, с. 200–215]. У цьому контексті цифрові технології розглядаються як невід’ємна частина публічно-управлінських механізмів: держава має створювати умови для їх застосування (нормативне регулювання, фінансування, підготовка кадрів), а не просто «долучатися» до вже наявних волонтерських ініціатив.

Узагальнюючи сучасний етап розвитку досліджень, пов’язаних із охороною культурної спадщини після 2014 та особливо після 2022 року, можна зробити кілька висновків. По-перше, відбувається чіткий зсув фокусу від опису стану пам’яток до аналізу публічно-управлінських механізмів: структури інституцій, процедур ухвалення рішень, інструментів фінансування, форм міжсекторальної взаємодії. По-друге, значна частина авторів (О. Рішняк, Н. Малиш, С. Москаленко, О. Бабушко, С. Стельникович, В. Бакальчук, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.) розглядають охорону культурної спадщини як складову національної безпеки та повоєнної відбудови, а не як вузько культурну проблему [41–43; 45–46]. По-третє, активно формується цифровий вимір цих механізмів – через створення електронних реєстрів, картографування, застосування супутникового моніторингу та 3D-моделювання [43]. По-четверте, зростає роль мережевих взаємодій – як із міжнародними організаціями (ЮНЕСКО, ICOMOS, ICCROM), так і з громадянським суспільством та волонтерськими ініціативами [44; 48]. Саме в цьому багаторівневому, міждисциплінарному полі й формуються сучасні підходи до розуміння публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини в умовах війни.

Узагальнюючи наведений огляд, можна побачити, що еволюція наукових підходів до охорони культурної спадщини відбувається від переважно історико-мистецького та археологічного інтересу до концепцій публічного управління, у межах яких спадщина розглядається як об’єкт

спеціальної державної політики. Ранні дослідження зосереджувалися на описі пам’яток, їх художній чи історичній цінності, класифікації та локалізації [11; 21; 23]. Уже в радянський період формується потужна джерельна і фахова база – архітектурознавчі та мистецтвознавчі студії, методики реставрації, системи обліку [23; 32]. Водночас управлінський вимір у цих працях, як правило, лишався імпліцитним: описувалася діяльність органів охорони, але без аналізу механізмів прийняття рішень, інструментів політики, ефективності використання ресурсів.

Період незалежної України, особливо з 2000-х років, позначений активним розвитком правознавчого й публічно-управлінського підходів. Юристи формують концепт адміністративно-правової охорони культурної спадщини, зосереджений на статусі суб’єктів, видах адміністративних актів, юридичній відповідальності [9; 10; 31]. Дослідники у сфері публічного управління (С. Сухенко, О. Болбас, В. Купрійчук, І. Притулюк) роблять крок до розуміння спадщини як об’єкта багаторівневого управління, аналізують інституційну структуру, функції органів влади, окремі фінансові та організаційні інструменти [13; 14; 15; 32–34]. Після 2014 р. і особливо після 2022 р. формується окрема хвиля праць, де охорона спадщини розглядається крізь призму національної безпеки, кризового управління та повоєнної відбудови [41–45].

Таким чином, науковий дискурс поступово ускладнюється: від «класичної» пам’яткознавчої оптики – до підходів, які включають нормативно-правові, інституційні, фінансові, інформаційно-технологічні та безпекові виміри. Однак саме публічно-управлінський аспект, попри помітний прогрес останніх років, досі лишається, радше, сукупністю окремих спостережень, ніж цілісною концептуальною моделлю.

Аналіз літератури дозволяє виокремити кілька стійких напрямів дослідження охорони культурної спадщини, які задають рамку для розуміння публічно-управлінських механізмів.

1. Історико-культурологічний напрям.

2. Представлений працями істориків, культурологів, мистецтвознавців (В. Степанов, О. Каліщук, З. Священко та ін.), які досліджують походження пам’яток, їхню символічну й ідентифікаційну роль, еволюцію пам’яткоохоронних практик [11; 12; 23; 36; 38]. Управління тут радше «присутнє між рядками» – як функція держави, що забезпечує збереження цінностей, але без деталізації механізмів. Сильна сторона підходу – глибоке розуміння змісту спадщини, її смислових вимірів; слабка – обмежена придатність цих робіт для безпосереднього проєктування управлінських рішень.

3. Правознавчий (адміністративно-правовий) напрям. Зосереджений на законодавстві, юридичних конструкціях охорони, статусі суб’єктів, видах відповідальності (Н. Кулакова, І. Пивовар, О. Кузьменко, Т. Мазур) [9; 10; 31]. Цей підхід дозволив сформувати фундаментальні уявлення про правову модель охорони спадщини, розкрити прогалини в нормативній базі, суперечності між різними законами, проблеми правового статусу пам’яток у приватній власності, режимів охоронних зон тощо. Водночас такі дослідження часто залишаються в межах «нормативного поля» і майже не торкаються питань управлінської спроможності органів, механізмів взаємодії рівнів влади, інструментів політики.

4. Публічно-управлінський напрям. Сформувався відносно недавно, але вже має власну лінію розвитку. С. Сухенко, О. Болбас, В. Купрійчук, І. Притулюк, авторський колектив ReHERIT та інші дослідники аналізують цілі, функції та інституційну архітектуру системи управління, проблеми координації органів влади, участі громад, впливу децентралізації [13–15; 32–34; 37]. У частині праць (особливо пов’язаних із воєнним періодом) робиться акцент на кризовому управлінні, цифровій фіксації руйнувань, взаємодії з міжнародними організаціями [41–45]. Перевага підходу – чітка фокусованість на механізмах управління; недолік – фрагментарність: окремо вивчаються правові, фінансові чи організаційні аспекти, але рідко пропонується цілісна система механізмів.

5. Економічний та фінансово-управлінський напрям. У роботах О. Болбас, окремих економістів культури й експертів з туризму аналізуються питання фінансування, інвестиційної привабливості, державно-приватного партнерства, впливу реставрації на економічний розвиток територій [14; 34]. Тут спадщина розглядається як актив, що може генерувати дохід, створювати робочі місця, посилювати туристичну привабливість. Важливим є введення логіки управління за результатами (індикатори збереженості, завантаженості об’єктів, обсягів залучених ресурсів). Проте економічна оптика часто «відривається» від конкретних адміністративних процедур та інституційних обмежень.

6. Інформаційно-технологічний напрям. Порівняно новий, пов'язаний із цифровими реєстрами, 3D-скануванням, супутниковим моніторингом, ГІС-технологіями, цифровими платформами управління об’єктами спадщини. У працях О. Бабушко, С. Стельниковича та ряду аналітичних звітів ці інструменти розглядаються як необхідний елемент сучасних механізмів охорони, особливо в умовах війни [43]. Однак цей напрям перебуває у фазі становлення: бракує системних досліджень, які б поєднували технологічні можливості з правовими й управлінськими рамками їх застосування.

У підсумку можна констатувати, що домінуючим щодо публічного управління в сфері охорони культурної спадщини залишається нормативно-правовий та інституційно-описовий підхід: дослідники детально описують законодавство, структуру органів, окремі інструменти, але рідше аналізують їхню взаємодію як цілісної системи механізмів.

Більшість сучасних українських авторів наголошує, що розвиток науки про охорону культурної спадщини відбувається в тісному зв’язку з міжнародними тенденціями та внутрішніми суспільними трансформаціями. У працях З. Священко, О. Каліщук, О. Рішняка, низки європейських дослідників підкреслюється вплив концепції heritage governance (управління/врядування у сфері спадщини), яка акцентує не тільки на

збереженні об’єктів, а й на участі громадян, багаторівневому управлінні та інтеграції спадщини в політики сталого розвитку [36; 38; 41]. У роботах, присвячених децентралізації та реформі місцевого самоврядування, увага зміщується на рівень територіальних громад, їхню спроможність виконувати пам’яткоохоронні функції, конфлікти інтересів між розвитку та збереженням [16; 37].

Війна, як показують сучасні дослідження [41–45], радикально загострила низку давніх проблем – недостатність фінансування, фрагментарність інституційної системи, слабкість координації між органами влади, відсутність відпрацьованих механізмів взаємодії з військовими структурами. Водночас вона стимулювала появу нових форм співпраці з міжнародними організаціями, цифрових ініціатив, волонтерських рухів. Це ще більше ускладнило «поле управління» і підвело науку до усвідомлення необхідності комплексного, міждисциплінарного підходу до аналізу публічно-управлінських механізмів.

Критичний аналіз літератури дозволяє виокремити кілька вузлових дискусій:

- Централізація проти децентралізації. З одного боку, автори, які працюють у правовій парадигмі, наголошують на необхідності сильного державного контролю за охороною спадщини [9; 31]. З іншого – дослідження, орієнтовані на місцеве самоврядування та європейський досвід, підкреслюють важливість розширення повноважень громад і розвитку партисипативних механізмів [16; 36–38].

- Спадщина як «гальмо» чи як ресурс розвитку? Частина робіт акцентує на конфліктах між забудовниками та органами охорони, сприймаючи спадщину як фактор, що обмежує економічну активність. Інші, навпаки, розглядають її як ресурс туризму, креативних індустрій, локального брендингу [14; 34]. Це породжує дискусію про те, як публічно-управлінські механізми можуть забезпечити баланс між збереженням і розвитком.

- Нормативізм проти управлінської ефективності. Значна частина досліджень зосереджена на аналізі законодавства, але мало хто переходить до оцінки ефективності його застосування: які механізми реально працюють, які – залишаються деклараціями; як впливають на ситуацію кадрові, фінансові, інформаційні спроможності органів [32; 33; 37].

- Технократичний vs гуманітарний вимір. З одного боку – у фокусі цифровізація, реєстри, 3D-сканування [43]; з іншого – роль спадщини у формуванні ідентичності, стійкості суспільства, гуманітарної політики [38; 45–47]. Завданням публічного управління стає поєднати ці виміри, не зводячи політику лише до технічних чи суто символічних рішень.

Узагальнення наукового дискурсу засвідчує, що дослідження охорони культурної спадщини в Україні еволюціонували від історико-мистецької та пам’яткознавчої оптики до правових і публічно-управлінських підходів. Водночас у більшості робіт домінує нормативно-правовий та інституційно-описовий фокус: детально аналізуються законодавство, система суб’єктів і окремі інструменти, але значно рідше – логіка їх взаємодії як єдиного механізму реалізації політики.

Це виявляє дослідницьку нішу: бракує системного бачення публічно-управлінських механізмів як поєднання правових, організаційних, фінансових та інформаційно-комунікаційних інструментів на різних рівнях влади, а також недостатньо розкрито місцевий рівень, де проявляються ключові конфлікти й одночасно існує найбільший потенціал для управлінських інновацій. Окремої уваги потребує оцінювання результативності цих механізмів та можливості адаптації європейських підходів heritage governance до українських умов.

З огляду на це, у магістерській роботі обрано публічно-управлінський, інституційно-системний підхід, який дозволяє комплексно аналізувати механізми охорони культурної спадщини на національному та місцевому рівнях і формувати практичні рекомендації щодо їх удосконалення. Наступним логічним кроком є уточнення понятійного апарату, насамперед

змісту категорій «культурна спадщина», «охорона культурної спадщини» та «публічно-управлінські механізми», що й становитиме предмет підрозділу 1.2.

1.2. Зміст понять: «культурна спадщина», «охорона культурної спадщини», «публічно-управлінські механізми»

Понятійний апарат у цій роботі виконує не “довідкову”, а конструктивну функцію: він задає межі предмета й дозволяє відрізнити аналіз управління від переказу історії сфери. Саме тому в роботі вибудовується понятійний аналіз від опорної категорії “публічно-управлінський механізм” – до уточнення того, чим саме (культурною спадщиною) і в який спосіб (через охорону) управляють. Така логіка важлива і з методологічної точки зору: у дослідженнях спадщини дуже поширений ризик підміни предмета, коли “охорона” зводиться до опису законів/інституцій або до переліку пам’яток, а механізми управлінського впливу залишаються не розкритими.

Як було показано у підрозділі 1.1, сучасний дискурс поєднує історико-культурологічний, правовий і публічно-управлінський виміри. Проте навіть у межах цих підходів одні й ті самі терміни нерідко використовуються “як зрозуміло”, без фіксації робочих визначень, через що складно коректно порівнювати позиції авторів і вибудовувати цілісну модель публічного управління. Тому наступним кроком є уточнення ключових категорій, на яких ґрунтуватиметься подальший аналіз: (1) “культурна спадщина” як об’єкт, (2) “охорона культурної спадщини” як вид публічно значущої діяльності, (3) “публічно-управлінські механізми” як інструментальний спосіб організації цієї діяльності.

Термін «культурна спадщина» має багатошарове значення: він одночасно описує і ціннісну природу спадщини, і її матеріальні/нематеріальні форми, і способи суспільного визнання та

інституційного закріплення. Через це різні дисципліни часто “тягнуть” поняття у свій бік: культурологія підкреслює зміст і символіку, право – статус і процедури, публічне управління – інструменти впливу та відповідальність суб’єктів.

Одним із найбільш формалізованих міжнародних підходів є визначення ЮНЕСКО у Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972 р.). Тут культурна спадщина описується через три категорії: пам’ятки (архітектурні твори, монументальна скульптура, археологічні структури), ансамблі (групи будівель), місця (території з археологічними, історичними та культурними елементами), що мають “визначну універсальну цінність” [1, ст. 1]. Для управлінського аналізу важливо, що ця логіка є насамперед об’єктно-центричною: ключовим стає статус об’єкта і режим його охорони, а не соціальний контекст та взаємодія стейкхолдерів.

Водночас уже на рівні міжнародних стандартів відбувається суттєве розширення змісту поняття спадщини. У Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003 р.) центральною стає не “річ”, а практика спільноти: нематеріальна спадщина – це практики, уявлення, знання, навички та пов’язані з ними культурні простори, які спільноти визнають своєю спадщиною [2, ст. 2]. Принципова зміна полягає в тому, що об’єктом політики стає не лише фізичне збереження, але й умови відтворення (освіта, передача знань, підтримка носіїв традицій). Тобто, якщо 1972 р. задавала переважно “режим охорони об’єкта”, то 2003 р. фактично вимагає “режиму підтримки живої практики” – і це прямо змінює набір публічно-управлінських механізмів (комунікація, залучення, культурні програми, підтримка спільнот).

Ще більш “управлінську” оптику закладає Рамкова конвенція Ради Європи про цінність культурної спадщини для суспільства (Фаро, 2005 р.), де спадщина – це сукупність ресурсів, успадкованих з минулого, з якими люди ототожнюють себе як із виразом цінностей, знань, традицій [3, ст. 2]. Порівняно з конвенціями ЮНЕСКО, Фароський підхід є антропоцентричним:

він робить акцент на праві на спадщину, на участі громадян і відповідальності спільнот. Для публічного управління це означає принциповий зсув: від “охорони речей” до управління відносинами навколо спадщини (інтереси громади, власників, бізнесу, місцевого самоврядування, держави), тобто до того, що у літературі часто позначають як heritage governance (управління/врядування у сфері спадщини).

Національний підхід в Україні закріплено насамперед у Законі України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), де культурна спадщина визначається як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об’єктів культурної спадщини [4, ст. 1]. З одного боку, таке визначення узгоджується з міжнародною термінологією і добре працює для адміністративних завдань обліку, реєстрації, встановлення статусу та охоронних режимів. З іншого – воно конструктивно “заточене” під об’єкт, а не під спільноту і практики; це створює методологічну пастку: управлінський аналіз легко підміняється реєстровою логікою (“є/нема статусу”, “є/нема охоронного договору”), хоча реальна охорона залежить ще й від ресурсів, інституційної узгодженості та участі громадян. У науковій літературі тому й підкреслюється, що українська модель довгий час залишалася об’єктно-центричною та лише поступово включає соціальний, нематеріальний і розвитковий виміри [5, с. 190–193; 6, с. 165–170].

Окремі українські автори намагаються поєднати юридичні та культурологічні підходи, вводячи до поняття спадщини ідентифікаційну й ціннісну складові. Так, В. Степанов визначає культурну спадщину як “матеріалізовану історію країни”, свідчення культурного багатства та глибини національної пам’яті [7, с. 29–33]. Це визначення сильне тим, що фіксує спадщину як ресурс ідентичності; водночас воно тяжіє до матеріального виміру й майже не пояснює, через які управлінські інструменти держава/громади мають переводити цю цінність у стійкі політики збереження. Г. Горбул, натомість, підкреслює зв’язок спадщини зі стійкістю розвитку та історичною свідомістю [8, с. 12–15]. Цей розвитковий

акцент важливий, але і тут часто бракує “моста” до механізмів: що саме має змінюватися у повноваженнях, фінансуванні, правилах планування, контролі й участі, аби спадщина реально працювала як ресурс розвитку, а не як декларація.

Порівняння міжнародних і національних підходів дає підстави для кількох важливих висновків, які прямо впливають на подальший аналіз публічно-управлінських механізмів. По-перше, міжнародні документи демонструють еволюцію від об’єктного розуміння (ЮНЕСКО 1972) до практик і спільнот (ЮНЕСКО 2003) та до цінностей/участі/прав людини (Фаро 2005) [1, ст. 1; 2, ст. 2; 3, ст. 2]. По-друге, національне визначення (Закон 2000) є більш придатним для регуляторики (облік, статус, охоронні зони), але слабше “бачить” інструменти участі та розвиткові функції спадщини [4, ст. 1; 5, с. 190–193]. По-третє, на рівні вітчизняної наукової думки спостерігається поступова інтеграція ціннісного й розвиткового вимірів, однак управлінський інструментарій часто залишається або загальним, або описовим [7, с. 29–33; 8, с. 12–15].

Отже, у роботі прийнято розуміння культурної спадщини як:

(а) матеріальних об’єктів і середовищ (пам’ятки, ансамблі, місця),

(б) нематеріальних практик і знань, що забезпечують тяглість традицій,

(в) ресурсу ідентичності та соціальної згуртованості,

(г) потенційного ресурсу сталого розвитку – але лише за умови, що існують узгоджені публічно-управлінські механізми, здатні цю цінність “перекласти” у дієві політики.

Поняття «охорона культурної спадщини» є похідним від попереднього, однак має власне змістове навантаження: якщо “культурна спадщина” відповідає на запитання що є цінним, то “охорона” – що саме треба робити, щоб це не було втрачено, і хто за це відповідає. У міжнародно-правовій логіці охорона корелює із зобов’язаннями держав забезпечити ідентифікацію, збереження та передачу спадщини наступним поколінням, використовуючи належні інституційні й ресурсні інструменти [1, ст. 4–5; 2, ст. 11–14].

Ключове тут – комплексність: охорона не є одноразовою “акцією реставрації”, а передбачає безперервне управління ризиками, станом об’єкта/практики та умовами використання.

В українському законодавстві “охорона культурної спадщини” визначається як система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів, спрямованих на облік, запобігання шкоді, захист, збереження, утримання, консервацію, реставрацію, реабілітацію, музеєфікацію та використання об’єктів [4, ст. 1]. Це визначення важливе тим, що фактично охоплює “життєвий цикл” об’єкта: від виявлення й реєстрації – до правил використання і контролю. Але одночасно воно оголює управлінську проблему: за наявності широкого переліку заходів система може залишатися неефективною, якщо механізми не узгоджені між собою (наприклад, містобудівні рішення суперечать охоронним режимам; контроль формальний; фінансування не відповідає реальному обсягу повноважень на місцях).

У науковій літературі охорона спадщини найчастіше рамкується у трьох вимірах: (1) правовому (норми, статуси, відповідальність) [5, с. 190–193; 6, с. 165–170], (2) організаційно-інституційному (хто здійснює політику, як розподілені повноваження, які є процедурні вузли) [11, с. 112–114; 12, с. 50–52], (3) соціокультурному (цінності, довіра, участь громад, легітимність рішень) [3, ст. 2; 8, с. 12–15]. Видається, що проблема багатьох робіт полягає в тому, що вони зупиняються на одному вимірі (частіше на правовому), а взаємозв’язок вимірів – тобто реальна “архітектура охорони” – залишається неописаною. Саме ця прогалина і є ключовою для теми механізмів публічного управління.

Поняття «публічно-управлінські механізми» у контексті охорони культурної спадщини використовується як інструментальна категорія. У загальному вигляді це сукупність засобів, процедур і інструментів, через які суб’єкти публічної влади реалізують політику та досягають публічно значущих цілей. Для сфери спадщини ці механізми особливо важливі, бо

саме вони є “містком” між декларацією цінності спадщини і реальним станом пам’яток/практик: наявністю фінансування, якістю робіт, дієвістю контролю, рівнем участі громади, узгодженістю планування [12, с. 50–52; 11, с. 112–114].

У прикладному вимірі до публічно-управлінських механізмів охорони спадщини доцільно відносити: (а) нормативно-правові інструменти (режими охорони, процедури, санкції), (б) інституційні (органи/установи, їх повноваження й взаємодія), (в) фінансово-економічні (програми, субвенції, гранти, стимули), (г) планувально-просторові (зонування, історико-архітектурні опорні плани, інтеграція в містобудівні рішення), (г) інформаційно-цифрові (реєстри, паспортизація, моніторинг), (д) комунікаційно-партисипативні (консультації, участь громад), (е) контрольні та наглядові (перевірки, приписи, судовий захист). Важливо підкреслити: ці елементи не працюють “само собою” – ефект з’являється тоді, коли вони узгоджені і підкріплюють один одного.

Взаємозв’язок понять “культурна спадщина” – “охорона культурної спадщини” – “публічно-управлінські механізми” можна представити як логічний ланцюг: культурна спадщина задає об’єкт і цінність; охорона визначає мету і зміст діяльності (що саме маємо забезпечити); механізми визначають спосіб організації цієї діяльності (як саме, ким, за які ресурси і під який контроль). При цьому цей зв’язок є циклічним: зміни механізмів (наприклад, у фінансуванні чи процедурі погоджень) безпосередньо впливають на якість охорони, а якість охорони – на стан спадщини, що в підсумку змінює і суспільну цінність, і політичну увагу до теми.

З позиції автора, ключовий ризик у дослідженнях цієї сфери – підміна предмета: коли під “публічно-управлінськими механізмами” фактично описують або правові норми як такі, або перелік інституцій, або “проблеми сфери” загалом. Такий підхід створює ефект масштабу (тексту багато), але не дає відповіді на управлінське запитання: чому, за наявності норм і органів, результат часто не досягається? Відповідь лежить у площині узгодженості

механізмів: де є розрив між повноваженнями й ресурсами; між плануванням і охоронними режимами; між контролем і реальними санкціями; між участю громади й процедурною “закритістю” рішень. Саме тому в подальших розділах і в практичній частині роботи пріоритетного значення набуває не просто опис механізмів, а виявлення їхніх “стиків”, суперечностей і вузьких місць.

Узагальнюючи, можна зафіксувати три робочі позиції, які використовуються далі. По-перше, культурна спадщина у сучасних підходах виходить за межі переліку матеріальних об’єктів і включає нематеріальні практики та ціннісні смисли, а отже, вимагає механізмів участі, освіти й комунікації [2, ст. 2; 3, ст. 2]. По-друге, охорона культурної спадщини – це комплекс заходів протягом “життєвого циклу”, де критичною є інституційна відповідальність і ресурсне забезпечення [4, ст. 1; 1, ст. 4–5]. По-третє, публічно-управлінські механізми задають інструментальний вимір і дозволяють перевести цінність спадщини у конкретні правила, програми, процедури і результати, але ефективність залежить від їх узгодженості [11, с. 112–114; 12, с. 50–52].

Саме ці позиції й підводять до підрозділу 1.3: щоб не залишитися на рівні декларацій або описів, потрібно чітко визначити принципи та методи дослідження, які дозволяють аналізувати механізми як систему (зі зв’язками, ефектами та критеріями оцінки), а також обґрунтовано переходити від понятійного рівня до конкретних управлінських висновків.

1.3. Принципи та методи дослідження публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини

Методологія цього дослідження задає не просто перелік “правильних” методів, а логіку переходу від загальних наукових положень до аналізу конкретних проблем охорони культурної спадщини та до висновків щодо публічно-управлінських механізмів. У даній темі це особливо важливо,

оскільки існує ризик “підміни предмета”: зведення дослідження або до опису пам’яток (культурологія/історія), або до переказу законодавства (правовий огляд), або до загальних міркувань про реформу управління. Тому в роботі чітко фіксується рамка: у центрі аналізу перебуває публічно-управлінський механізм, а культурна спадщина виступає сферою його застосування, у якій поєднуються правові норми, інституції, процедура прийняття рішень, ресурси, контроль, комунікація та участь громади.

Першим шаром методології є принципи, які утримують дослідження в межах предмета та не дозволяють перетворити розділи на описовий текст. Передусім застосовується принцип об’єктивності: будь-яка оцінка механізмів охорони спадщини має спиратися на перевірювані дані й зіставлення джерел різної природи (нормативні акти, офіційні документи, наукові публікації, аналітика, матеріали практики). Об’єктивність передбачає не “комфортний” для автора висновок, а той, який витримує перевірку логікою і джерелами; у методології державного управління це прямо пов’язується з вимогами коректності, доказовості й неможливості довільного тлумачення результатів [19, с. 11–12]. У практичному вимірі це означає: кожна теза про “неефективність/ефективність” механізмів повинна бути прив’язана або до норми (що передбачено), або до інституції (хто зобов’язаний діяти), або до ресурсу (чим забезпечено), або до факту/прикладу (що реально відбувається). Інакше це перетворюється не на науковий висновок, а на суб’єктивне враження.

Далі застосовується принцип системності, без якого механізми охорони спадщини неможливо зрозуміти. У цій сфері “поломка” часто трапляється не в одному елементі, а на стику: закон існує, але відсутня інституційна спроможність; інституція наявна, але немає процедур або фінансування; фінансування є, але контроль/відповідальність слабкі; дані формально наявні, однак вони закриті, і громадськість не може впливати на рішення. Саме тому в методології державного управління системність пов’язують із необхідністю бачити об’єкт як цілісність і враховувати взаємозв’язки елементів [19, с. 11–

12]. У даному дослідженні принцип системності реалізується через аналітичну рамку “узгодженості механізмів”: оцінюється не окремо закон чи окремий орган, а те, наскільки узгоджені між собою правові норми, інституції, фінансові інструменти, інформаційні ресурси та процедури участі/контролю. Це є одним із ключових акцентів роботи: у сфері охорони спадщини провали нерідко виникають не через “поганий закон” як такий, а через несинхронність механізмів.

Важливим є принцип історизму. Для цієї теми він означає не просту “історичну довідку”, а відстеження зміни управлінських підходів: від адміністративно-централізованої моделі (де управління зводилося до вертикалі наказів і контролю) до сучасніших моделей, що передбачають багаторівневість, взаємодію зі стейкхолдерами, інтеграцію спадщини в просторове планування та розвиток громад. Історизм дає змогу пояснити, чому певні проблеми “тягнуться” десятиліттями: вони закорінені не тільки в нормативних прогалинах, а й у спадкових практиках управління та інституційній інерції.

Окремо підкреслюється принцип сходження від абстрактного до конкретного. У роботі він реалізується так: спочатку фіксується абстрактне – що таке “механізм” у публічному управлінні (його елементи, логіка дії, очікуваний результат), а далі це переводиться в конкретні операційні питання, які можна перевірити: які правові інструменти створюють механізм; які органи діють як суб’єкти; які процедури забезпечують рішення; які ресурси “підкріплюють” норму; як виглядає контроль; де включена участь громадськості. Це відповідає загальній вимозі наукової методології переходити від теоретичних конструкцій до перевірюваних характеристик та практики [19, с. 35–36].

П’ятий принцип, який у роботі має ключове значення, – єдність теорії і практики. У методичних підходах до досліджень підкреслюється, що якісна робота не відокремлює “наукове” від “практичного”, а передбачає перевірку ідей через практичні задачі та матеріали [19, с. 97–98]. У даному дослідженні

це означає, що теоретичні висновки про механізми (їх структуру, слабкі місця, потребу в узгодженості) співвідносяться з реальними управлінськими практиками – документами, процедурами, типовими конфліктами інтересів (охорона/забудова/власність/бюджет), а також із прикладами реалізації пам'яткоохоронних рішень на місцевому рівні.

На основі цих принципів добираються та застосовуються конкретні методи, причому не "переліком", а за задачами дослідження.

По-перше, це структурно-функціональний аналіз. Його використано для того, щоб розкласти інституційний механізм на складові й перевірити відповідність "структура ↔ функції". Практично це реалізується через побудову матриці: орган/установа – функція – інструмент – нормативна підстава – очікуваний результат. Завдяки цьому методу можна чітко показати, де відбувається розпорошення або дублювання повноважень, а де – "провисання" функцій (наприклад, контроль декларується, але процедурно не забезпечений; або стратегічне планування є в документах, але не має інструментів виконання). Важливо, що структурно-функціональний підхід у межах цього дослідження одразу переводить розмову з рівня "взагалі держава має охороняти" до рівня "хто саме, яким способом і з якою відповідальністю забезпечує охорону".

По-друге, застосовується порівняльний аналіз. Його використано в двох "площинах". Перша – порівняння підходів у науковій літературі (що різні автори вкладають у механізми, які елементи вважають базовими, де бачать головну проблему: у праві, інституціях чи ресурсах). Друга – порівняння управлінських моделей (у широкому сенсі – український підхід і європейські практики; у прикладному – відмінності між рівнями управління та типами територій). Тут важливо, що порівняння не зводиться до "взяти і скопіювати", це логіка запозичення: що переноситься без втрати змісту, та потребує адаптації до українського правового й інституційного контексту.

По-третє, використовую узагальнення, типологізацію та класифікацію. Вони потрібні не "для обсягу", а як інструмент дисципліни мислення. З

одного боку, запропоновано типологізацію публічно-управлінських механізмів (правові, інституційні, фінансові, інформаційні, контрольні, партисипативні) як рамку подальших розділів. З іншого боку, класифікую управлінські проблеми як типові “вузли” (наприклад: прогалина в нормі → інституційна невизначеність → слабкий контроль → конфлікт інтересів → руйнування/втрата об’єкта). Таке групування дозволяє перейти від набору випадків до пояснювальної моделі та створює основу для “не декоративних”, а адресних рекомендацій.

По-четверте, застосовується моделювання як метод завершення аналітичного циклу. У навчальній літературі з аналізу державної політики прямо підкреслюється роль моделей для опису взаємозалежностей, прогнозування наслідків і вибору інструментів [20, с. 100–101]. У даній роботі моделювання використовується для побудови концептуальної моделі узгодженості механізмів у сфері спадщини: які елементи повинні бути синхронізовані, щоб управлінське рішення було не формальним, а дієвим (наприклад, “статус пам’ятки” має бути підкріплений режимом охоронних зон, бюджетним або позабюджетним механізмом утримання, процедурою погодження робіт, інструментом контролю та санкцій, а також каналами комунікації з власником і громадою). Ключовим для аналізу є саме така “склейка” інструментів – бо на практиці проблеми дуже часто виникають там, де механізми не з’єднані в систему.

По-п’яте, використовуються методи аналізу політики як логіку управлінського читання документів (стратегії, програми, концепції, рішення органів влади). Аналіз політики, за визначенням, передбачає системне осмислення проблеми, інтересів стейкхолдерів, альтернатив та наслідків [20, с. 8–10]. У даній темі це дає можливість: (1) сформулювати проблему не як “погано охороняють”, а як конкретний управлінський дефіцит (норма/ресурс/процедура/інституція); (2) визначити стейкхолдерів (органи влади, власники, громада, експертне середовище, бізнес, міжнародні партнери); (3) оцінити інструменти й критерії (результативність,

здійсненність, правова коректність, легітимність, витратність); (4) підготувати основу для практичних пропозицій без “загальних побажань”.

Значущим спеціальним методом дослідження у роботі виступає SWOT-аналіз, який використано для структурованого вивчення реальних умов функціонування публічно управлінських механізмів охорони культурної спадщини. У межах дослідження цей метод розглядається не як окрема техніка опису, а як інструмент інтеграції попередніх теоретичних напрацювань і зібраного емпіричного матеріалу, що дає змогу в єдиній логіці пов’язати внутрішні характеристики системи управління спадщиною та зовнішні чинники її функціонування. Застосування SWOT-аналізу дозволило упорядкувати виявлені характеристики сучасного стану охорони культурної спадщини в Україні, логічно окреслити проблемне поле дослідження, зіставити регуляторні, інституційні та ресурсні аспекти функціонування механізмів збереження спадщини, а також уточнити методологічні орієнтири подальшого аналізу і формування практичних рекомендацій без виходу за межі обраної наукової парадигми.

Окремо уточнюється логіка роботи з джерелами, бо саме тут вимагається “відчуття літератури”. У роботі взято за основу підхід, за яким огляд джерел – це не реєстр авторів, а тематичний аналіз позицій, зіставлення поглядів і формування власного ставлення [19, с. 98]. Тому в розділах роботи джерела використовуються за принципом: концепція → аргумент → критична оцінка → висновок для моделі механізмів. Якщо позиції авторів суперечать одна одній, конфлікт не “згладжується”, а навпаки – показується, у чому саме розходження і які наслідки це має для розуміння механізмів охорони спадщини.

З огляду на викладене, методологія підрозділу 1.3 встановлює “рейки”, по яких далі рухається вся робота: принципи задають вимогу до доказовості й системності, а методи дають інструменти, щоб не залишитися на рівні декларацій. Саме тому логічним є перехід до Розділу 2, де на цій методологічній базі буде послідовно розглянуто теоретичні аспекти

публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини: концептуальні засади, нормативно-правове забезпечення та інституційну архітектуру, з постійною перевіркою головної авторської позиції – ефективність охорони визначається не одним “сильним” елементом, а узгодженістю механізмів як системи.

У першому розділі сформовано теоретико-методологічну основу дослідження публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини: визначено науковий контекст, уточнено ключові поняття та обґрунтовано інструментарій подальшого аналізу.

Історіографічний огляд показав еволюцію підходів до охорони спадщини від ранніх ініціатив до сучасного міждисциплінарного дискурсу, а також засвідчив посилення уваги після 2014/2022 рр. до кризового реагування, цифрового документування втрат і міжнародної координації. Уточнення понятійного апарату («культурна спадщина», «охорона культурної спадщини», «публічно-управлінські механізми») дозволило розглядати охорону як комплексну діяльність, що реалізується через узгоджені правові, інституційні, фінансові, інформаційні та комунікативні інструменти, і водночас уникнути підміни предмета дослідження описом сфери загалом. Обґрунтовано методологію роботи (об’єктивність, системність, історизм, єдність теорії і практики) та визначено набір методів (структурно-функціональний, порівняльний, типологізація/класифікація, узагальнення, елементи моделювання), які забезпечують послідовний перехід від теоретичних положень до аналізу реальних механізмів публічного управління у сфері спадщини в наступних розділах.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

2.1. Концептуальні засади охорони культурної спадщини в системі публічного управління

Охорона культурної спадщини є важливим аспектом збереження історії, культури та національної ідентичності суспільства[1]. У багатовіковій історії України історико-культурна спадщина розглядається як духовний, економічний і соціальний капітал надзвичайно високої цінності[2][3]. Головна мета діяльності у сфері охорони спадщини полягає у створенні умов для організаційно-правового, фінансово-економічного та науково-виробничого забезпечення збереження культурного надбання в інтересах динамічного соціально-економічного, культурного та духовного розвитку суспільства[3]. Таким чином, ефективна система публічного управління має забезпечувати збалансоване збереження культурної спадщини, її інтеграцію в сучасне життя та передачу майбутнім поколінням.

Основні принципи охорони культурної спадщини визначаються Конституцією і законами України як обов’язкові для держави та суспільства. Конституція у статті 54 закріплює, що культурна спадщина охороняється законом, а держава забезпечує збереження пам’яток та інших об’єктів культурної цінності[1]. Закон «Про культуру» прямо зазначає, що правове регулювання у сфері культури спрямоване на забезпечення доступу громадян до культурної спадщини та культурних цінностей[2]. Таким чином, основоположні ідеї охорони спадщини підпорядковують усі рішення в галузі культури принципам цілісності, відкритості та суспільної відповідальності.

Принцип непорушності культурної спадщини передбачає жорстку заборону будь-яких дій, які можуть призвести до руйнування, пошкодження

або втрати пам’яток. Законодавство встановлює, що використання пам’яток повинно здійснюватися «у спосіб, що потребує якнайменших змін і доповнень пам’ятки» та «забезпечує збереження її матеріальної автентичності»[3]. Зокрема, будь-які зміни призначення об’єкта чи нанесення написів на ньому чи в охоронній зоні суворо заборонені без отримання відповідного дозволу органу охорони культурної спадщини[4]. Таким чином, первісний вигляд та історична цінність пам’ятки мають переважати над будь-якими комерційними чи приватними інтересами, що відбиває міжнародні підходи до пріоритету автентичності. Усякі будівельні чи ґрунтові роботи на території пам’яток можливі лише за спеціальними дозволами і під умовою мінімізації шкоди, що гарантує несумісність власницьких прагнень із завданням збереження культурної спадщини.

Принцип державного контролю реалізується через систему уповноважених органів влади, які постійно слідкують за станом об’єктів спадщини. Відповідно до закону, центральний орган виконавчої влади з питань охорони спадщини (нині Міністерство культури та інформаційної політики) здійснює «контроль за виконанням Закону» і реалізацію державної політики у цій сфері[5]. Це передбачає видачу дозволів на ремонт, реставрацію та археологічні дослідження, моніторинг стану пам’яток, ведення Державного реєстру пам’яток, а також координування робіт із паспортизації та дослідження об’єктів[5][6]. Місцеві органи влади, від обласних адміністрацій до виконкомів рад, в межах своїх повноважень проводять інспекції, вживають заходи до усунення правопорушень і забезпечують виконання охоронних режимів. Такий контроль, закріплений законодавчо, гарантує, що власники і користувачі пам’яток дотримуються встановлених правил їх використання та збереження.

Принцип відповідальності за збереження передбачає покладення обов’язку на власників, землекористувачів та інших користувачів пам’яток забезпечувати їх належний технічний стан. Закон зобов’язує ці особи утримувати пам’ятки у належному стані, своєчасно проводити ремонт і

реставрацію та дотримуватися режиму їх використання[7]. У разі недотримання законних вимог користувачі пам’яток несуть юридичну відповідальність: порушення режимів охорони чи проведення реставраційних робіт без дозволу тягне за собою штраф від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а повторні чи тяжчі порушення – адміністративне або кримінальне покарання[8][9]. У крайніх випадках (злочинне знищення пам’ятки) передбачено навіть позбавлення волі. Таким чином правоохоронні механізми підкреслюють, що спадщина – не тільки надбання, а й серйозна суспільна відповідальність, за нехтування якою передбачені суттєві санкції.

Принцип доступності та популяризації означає, що держава сприяє відкритості пам’яток і поширенню знань про них. Державна політика у сфері культури націлена на забезпечення громадянам повного доступу до національного культурного надбання[2]. Це проявляється у створенні музеїв і культурних центрів, організації екскурсій, виставок, фестивалів та інших культурно-освітніх заходів. Сучасна стратегія розвитку культури визначає цифровізацію як пріоритет: оцифрування культурної спадщини дозволяє зберігати її, робити доступною широкому загалу та інтегрувати у просторове планування, що врешті сприяє одночасно її збереженню і популяризації[10][11]. Акцент на популяризації спрямований підвищити культурний рівень населення, зміцнити національну гордість і стимулювати туризм та соціально-економічний розвиток регіонів.

Сучасний принцип прозорості й залучення громадськості передбачає відкритість всіх процесів прийняття рішень у сфері спадщини та активну участь суспільства в охороні пам’яток. Згідно з офіційними концепціями державної політики в галузі культури, рішення органів влади повинні оприлюднюватися публічно, а громадяни мають право на своєчасну, об’єктивну інформацію про проєкти рішень у культурній сфері[12]. До розроблення і реалізації культурної політики залучаються всі зацікавлені сторони: експертні спільноти та громадські організації можуть ініціювати

громадські експертизи проєктів, брати участь у слуханнях і контролювати їх виконання[13]. На практиці це означає, що громадськість інформує владу про факти руйнувань, бере участь у обговоренні проєктів реставрації, а також залучає благодійні кошти на відновлення пам’яток. Такий підхід, який відповідає європейським стандартам громадського управління культурною спадщиною, сприяє більшій гнучкості та підзвітності системи охорони спадщини.

Україна формувала концептуальні засади публічного управління спадщиною з урахуванням міжнародного досвіду та договорів. Ключовим є приєднання до Конвенції ЮНЕСКО 1972 року про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, учасником якої Україна стала у 1988 році. Ця Конвенція зобов’язує державу ідентифікувати, захищати, зберігати та передавати майбутнім поколінням видатні об’єкти на своїй території[1]. Станом на середину 2020-х років ряд українських пам’яток включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (зокрема, собор Святої Софії та Києво-Печерська лавра, історичний центр Львова, букові праліси Карпат тощо) – держава регулярно звітує перед міжнародною спільнотою про стан їхнього збереження[1]. Принцип “спільної спадщини людства” та солідарної відповідальності країн, закладені в цій Конвенції, стали частиною національної концепції охорони спадщини[2]. Важливу роль відіграє й Конвенція ЮНЕСКО 2003 року про нематеріальну культурну спадщину (ратифікована Україною у 2008 р.), яка встановила обов’язки щодо інвентаризації та підтримки нематеріальних елементів культури[3]. На виконання цієї Конвенції в Україні створено перелік елементів нематеріальної спадщини (наприклад, петриківський розпис, козацькі пісні, кримськотатарський орнамент «Орьнек» тощо) та запроваджено програми для їх збереження і популяризації[3]. Після ратифікації Конвенції ЮНЕСКО 1970 року про заборону незаконного вивезення та ввезення культурних цінностей (приєднання в 1988 р.) Україна зобов’язалася протидіяти незаконному обігу культурних предметів, повертати викрадені цінності та

карати за їх нелегальний вивіз. Відповідно до ст. 54 Конституції, держава навіть на конституційному рівні гарантує вжиття заходів для повернення в Україну культурних цінностей, що перебувають за її межами[4]. Особливо актуальними стали міжнародні норми захисту спадщини під час конфліктів: Україна була однією з перших держав, що приєдналась до Гаазької конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (ратифікована 06.02.1957)[5]. Це накладає зобов'язання вживати заходів для охорони пам'яток від воєнних ризиків та шанувати їх особливий статус під час бойових дій. Також Україна є стороною Конвенції ЮНЕСКО 2001 р. про охорону підводної культурної спадщини (ратифікована 2006 р.), що розширює охорону на підводні археологічні об'єкти[6]. Значний вплив мають європейські культурні конвенції. Зокрема, ратифіковано Європейську конвенцію про охорону архітектурної спадщини 1985 р. (Гранада; набрала чинності для України у 2006 р.) та Європейську конвенцію про охорону археологічної спадщини 1992 р. (Валлетта; чинна з 2004 р.). Вони закладають основи для створення національних реєстрів пам'яток, інтеграції вимог охорони спадщини в містобудівне та регіональне планування, а також координації політики охорони на загальноєвропейському рівні[7]. Крім того, Україна приєдналася до Рамкової конвенції Ради Європи про цінність культурної спадщини для суспільства 2005 р. (Фаро; діє з 2013 р.), яка наголошує на праві громадян брати участь у культурному житті через пізнання і використання спадщини та підкреслює важливість культурного різноманіття[8]. Таким чином, міжнародні стандарти – від принципів ЮНЕСКО про універсальну цінність спадщини до європейських підходів партисипативного управління спадщиною – інтегровані в концептуальні засади національної політики охорони культурного надбання.

Собор Святої Софії в Києві (XI ст.), включений разом із Києво-Печерською лаврою до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, є одним із прикладів «видатної універсальної цінності» об'єктів, що їх держава зобов'язана зберігати[1]. Міжнародні зобов'язання України щодо таких

пам’яток визначають пріоритетність їх охорони в національній політиці.

В Україні сформовано розгалужену систему законодавчих та концептуальних документів з охорони культурної спадщини, які конкретизують міжнародні принципи[9][10]. Відповідно до Конституції України (ст. 54) культурна спадщина країни перебуває під охороною закону, а держава забезпечує збереження пам’яток історії та культурних цінностей на своїй території[4]. Головним спеціальним законом виступає Закон України “Про охорону культурної спадщини” (2000 р., № 1805-III, із наступними змінами). Цей закон встановлює правові й організаційні засади охорони спадщини, визначає пам’ятки як об’єкти культурної спадщини (нерухомої), що підлягають державному обліку та занесенню до Реєстру[11]. Закон чітко формулює охорону спадщини як пріоритетне завдання органів влади та покладає на державу обов’язок захищати пам’ятки на всій території України[11]. Таким чином, збереження національного культурного надбання законодавчо закріплене як одна з основних функцій державного управління. Важливе значення має базовий Закон “Про культуру” (2010 р.), який визначає загальні засади державної культурної політики та включає збереження культурної спадщини як невід’ємну складову культурної сфери[12]. Для окремих підвидів спадщини діють спеціальні акти, зокрема Закон “Про охорону археологічної спадщини” (2004 р.), що регулює захист археологічних пам’яток як невід’ємної частини національного надбання[13]. Охорона рухомих матеріальних цінностей забезпечується нормами Цивільного кодексу та спеціальним Законом “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” (2000 р.), який імплементував вимоги Конвенції 1970 р. щодо недопущення нелегального переміщення мистецьких та історичних артефактів. Окремі аспекти спадщини регулюють закони “Про музеї та музейну справу” (1995 р.), “Про бібліотеки і бібліотечну справу” (1995 р.) та “Про Національний архівний фонд та архівні установи” (1993 р.), що встановлюють порядок збереження музейних колекцій, бібліотечних фондів та архівних документів відповідно[9]. Крім того, діють закони про спеціальні

території охорони – історико-культурні заповідники, заповідні території тощо, які визначають форми організації охорони найбільш цінних комплексів. Усі ці акти разом формують багаторівневу нормативно-правову базу охорони спадщини, що охоплює матеріальну (нерухому й рухому) та нематеріальну культурну спадщину. Проте на практиці численні розпорядчі та підзаконні акти (близько 500 постанов та наказів уряду і міністерств у сфері спадщини) утворили складну систему регулювання[14]. Нині усвідомлюється потреба кодифікації законодавства: на державному рівні розглядається ідея розроблення Єдиного Кодексу культурної спадщини, який об'єднав би всі аспекти – виявлення, охорону, збереження, популяризацію та передачу наступним поколінням як нерухомої, так і рухомої та нематеріальної спадщини[10]. Такий крок має усунути розрізненість і колізії норм та забезпечити більш цілісний підхід до управління спадщиною.

На концептуальному рівні державна політика охорони спадщини визначається також стратегічними планувальними актами. Донедавна в Україні бракувало окремої стратегії саме у сфері культурної спадщини[15]. Проте у 2025 р. уряд схвалив комплексний документ – Стратегію розвитку культури в Україні на період до 2030 року, яка приділяє значну увагу збереженню культурної спадщини. Метою цієї Стратегії проголошено утвердження культури як складової національної ідентичності та безпеки, зокрема шляхом збереження та промоції культурної спадщини і посилення її ролі в суспільному розвитку[16]. Одним із чотирьох стратегічних пріоритетів визначено «захист, збереження, примноження та використання потенціалу культурної спадщини й культурних цінностей»[17]. Це включає конкретні завдання: оновити законодавче регулювання охорони спадщини і національної пам'яті (з урахуванням сучасних викликів), інтегрувати сферу спадщини в систему національної безпеки, протидіяти загрозам культурній спадщині внаслідок збройної агресії, забезпечити захист нематеріальної спадщини та ідентичності спільнот[18]. Стратегія акцентує, що культура і спадщина є елементами стійкості держави, а їх збереження – невід'ємна

частина політики відновлення країни. Окрім цього, на різних рівнях діють програми та плани, спрямовані на підтримку спадщини. Наприклад, на початку 2000-х реалізовувалась Державна програма охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини на 2004–2008 рр., яка стала першим кроком у виконанні вимог Конвенції 2003 р.[19]. Сьогодні питання спадщини інтегруються і в інші державні програми: зокрема, Державна антикорупційна програма на 2023–2025 рр. містить заходи для підвищення прозорості у сфері охорони культурної спадщини (впровадження електронних реєстрів, відкритих даних про пам'ятки тощо)[20]. На рівні областей і громад затверджуються регіональні програми розвитку культури та охорони спадщини, які враховують місцеві особливості (скажімо, програми збереження історичного середовища у містах або популяризації народних традицій). Важливим концептуальним документом був проект Концепції реформування державної політики у сфері охорони нерухомої культурної спадщини (2018 р.), що окреслив необхідні зміни в системі управління – перерозподіл повноважень між органами влади, удосконалення інструментів охорони, створення сучасних електронних реєстрів тощо[20]. Хоча цю Концепцію тоді не було затверджено офіційно, її напрацювання лягли в основу подальших реформ. Зокрема, вже згадана Стратегія культури-2030 підтримує ідею модернізації управлінського механізму охорони спадщини та запровадження системного моніторингу стану пам'яток[21].

Згідно з національними концептуальними засадами, об'єктом управління є широка сукупність культурної спадщини – матеріальної (нерухомі пам'ятки, рухомі колекції) і нематеріальної (традиції, знання, мова тощо), яка розглядається як стратегічний ресурс держави[22]. Цілі та завдання політики охорони спадщини полягають у тому, щоб зберегти автентичність і цілісність культурних надбань, інтегрувати їх у сучасне життя суспільства та забезпечити їх передачу наступним поколінням[22]. Для досягнення цих цілей вибудувано комплексний публічно-управлінський механізм, що включає правові норми, інституційні структури, фінансові

ресурси та управлінські методи. На центральному рівні політику формує Міністерство культури та інформаційної політики (через профільні департаменти і підрозділи), а реалізацію здійснюють спеціалізовані органи (наприклад, державні служби чи інспекції з питань спадщини, національні заповідники та музеї-заповідники). На місцевому рівні повноваження покладено на органи виконавчої влади (обласні департаменти культури) та органи місцевого самоврядування (виконкоми громад, що призначають уповноважених з питань спадщини)[23][24]. Фундаментальні принципи управління спадщиною включають: невід'ємність та непорушність пам'яток (заборона їх руйнування без належного дозволу), державний контроль за дотриманням режиму охорони, персональну відповідальність власників і посадових осіб за збереження пам'яток, доступність спадщини для суспільства (право громадян на ознайомлення з культурними надбаннями) та прозорість усіх процедур (реєстрації, реставрації, використання)[25]. Важливою складовою є партнерська взаємодія держави, власників об'єктів і громадськості. Законодавство передбачає залучення громадських організацій і експертів до консультативних рад, відкриті обговорення проектів реставрації, механізми державно-приватного партнерства у відновленні пам'яток тощо[26][25]. Сучасний підхід розглядає культурну спадщину не лише як об'єкт охорони, але і як публічну цінність та ресурс розвитку громади і країни[27]. Відтак ефективність політики залежить від узгодженості дій різних секторів (культура, освіта, туризм, містобудування), рівнів влади (державного, регіонального, місцевого) та інструментів фінансування (бюджетних коштів, грантів, благодійних фондів тощо). Поєднання національного досвіду з найкращими міжнародними стандартами гарантує, що публічно-управлінські механізми охорони культурної спадщини в Україні відповідають сучасним викликам і сприяють збереженню неповторного культурного обличчя нації[28]. Це створює необхідне підґрунтя для подальшого удосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення охорони спадщини, які детальніше розглядатимуться у

наступних підрозділах.

2.2. Нормативно-правове забезпечення охорони культурної спадщини

Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини закріплено Конституцією України. Зокрема, стаття 54 Конституції передбачає, що «культурна спадщина охороняється законом, держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність»[1]. Крім того, стаття 66 зобов'язує кожного громадянина «не заподіювати шкоди […] культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки»[2]. Конституція України також проголошує верховенство права як фундаментальний принцип (стаття 8)[3] та визначає, що ратифіковані міжнародні договори, на які дала згоду Верховна Рада, є частиною національного законодавства (стаття 9)[4]. Таким чином, українське законодавство про охорону спадщини має відповідати як самим Конституційним нормам, так і міжнародним стандартам, які Україна прийняла. Загальні принципи правової держави – законність, гуманізм, демократизм та соціальна справедливість – детермінують підходи до збереження спадщини як невід'ємної частини національної ідентичності та культурної політики.

Найважливішим нормативним актом є Закон України «Про охорону культурної спадщини» №1805-III, ухвалений 8 червня 2000 року[5]. Цей закон визначає правовий статус пам'яток культури, об'єктів спадщини, повноваження органів охорони та загальні правила охорони й використання спадщини. Прийняттям цього закону скасовано попередній Закон УРСР 1978 року. Крім того, чинні галузеві закони включають: «Про охорону археологічної спадщини» (№5461-VI від 12.12.2012) та «Про перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» (№574-VI від 09.2008)[6]. Діяльність у культурно-історичній сфері регулюється також

законами «Про культуру» (№2778-VI від 14.12.2010) та «Про музеї та музейну справу» (№2534-III від 1999), які закладають загальні засади державної підтримки культурного сектору. Окремо врегульовані питання переміщення культурних цінностей: Закон «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» встановлює порядок державного контролю за обігом таких об’єктів. Слід також згадати спеціальні закони про заповідники і парки-заповідники, які охоплюють історико-культурні заповідні території. Таким чином, національний правовий простір містить низку актів, що регулюють різні аспекти охорони культурної спадщини (реєстрація пам’яток, охоронні зони, реставраційні роботи тощо)[7].

Поряд із законами, важливу роль відіграють підзаконні акти. Кабінет Міністрів України затверджує методики, порядки та регламенти, які деталізують застосування законів про спадщину. Наприклад, існують Постанова КМУ №1447 (2002) про Методику грошової оцінки пам’яток, №318 (2002) про визначення меж та режимів використання історичних ареалів, №316 (2002) про порядок видачі дозвільних документів на археологічні роботи, а також 2001 року – Порядок укладання охоронних договорів та визначення категорій пам’яток[8]. Нові підзаконні акти з’явилися й останнім часом. Так, у листопаді 2022 року уряд затвердив Порядок проведення ремонтно-реставраційних робіт на об’єктах культурної спадщини в умовах воєнного стану (що спростив процедури дозволу на реставрацію постраждалих пам’яток)[9][10]. Навпаки, у жовтні 2025 р. Кабмін вніс зміни до попередніх постанов щодо усунення пошкоджень пам’яток внаслідок бойових дій (Постанова №1237/2025)[9]. Також Кабмін може видавати розпорядження та цілеспрямовані програми підтримки спадщини. Наприклад, Програма «Велике будівництво» включила підпункти щодо реставрації замків, палаців і споруд історичного значення[11][12]. Водночас рішення Верховної Ради чи Президента України про присвоєння статусу національного заповідника, включення об’єкта до списку ЮНЕСКО тощо також мають нормативне значення.

Українське законодавство про спадщину спирається на низку міжнародних договорів. Згідно зі ст. 9 Конституції, ратифіковані конвенції є складовою правової системи України[4]. Серед них – Конвенція ЮНЕСКО 1972 року про охорону світової культурної та природної спадщини, учасником якої Україна стала у 1988 р. (відповідно до ВРУ). З Європейської конвенційної спадщини варто зазначити Європейську конвенцію про охорону архітектурної спадщини (Гранада, 1985), ратифіковану Законом №165-V (від 20.09.2006)[13], а також Європейську конвенцію про охорону археологічної спадщини (Валлетта, 1992) – ратифіковану Законом №1369-IV (від 10.12.2003)[14]. До міжнародних стандартів належать також Рамкова конвенція Ради Європи про цінність спадщини для суспільства (Фаро, 2005) – ратифікована у 2013 р. Законом 581-VII, а також низка конвенцій ЮНЕСКО (зокрема 1970 р. про боротьбу з нелегальним обігом культурних цінностей, 2001 р. про підводну спадщину тощо). Україна бере участь у діяльності Ради Європи та Ради ЄС, що схвалюють рекомендації щодо спадщини (наприклад, Положення Ради Європи про спадщину 2005 року, Рекомендації Конгресу місцевих та регіональних влад), та враховує документи ЄС з культури та туризму (Робочі плани Ради ЄС «Культура»). Відповідно, вітчизняне законодавство повинно враховувати ці положення – так, визнано необхідним узгодити термінологію і доповнити існуючі норми для відповідності сучасним міжнародним стандартам та нормам ЄС[7][15].

Аналіз показує, що українські норми здебільшого ґрунтуються на принципах комплексності та державно-приватного партнерства у сфері спадщини, що відповідає європейській практиці. Наявність державних реєстрів пам’яток, зони охорони, система охоронних договорів та вимагаюча участь фахівців оцінка проектів реставрації – усе це відображено і у європейських конвенціях. Водночас в Україні фіксуються розбіжності у термінології та пробіли у законодавстві, на які звертають увагу експерти: відсутність єдиного «Кодексу про спадщину», деяка застарілість процедур і неузгодженість норм. Як наголошує Міністерство культури, нині триває

ініціатива ЮНЕСКО та ВРУ з аналізу та синхронізації законодавства у цій сфері[7][15]. Головною метою є напрацювання гармонізованих стандартів – наприклад, переосмислення прав громадян у сфері культурної спадщини (згідно з підходами Фаро, що визнає спадщину спільним соціальним благом), а також удосконалення механізмів адміннагляду за дотриманням охоронних режимів. Загалом, Україна прагне наблизити своє законодавство до європейського acquis: адаптувати процедури номінування на ЮНЕСКО до міжнародних вимог, забезпечити участь громадськості (що передбачена Фаро), уніфікувати систему управління культурною спадщиною з урахуванням європейських рекомендацій.

Правовий захист культурної спадщини в Україні реалізується через багаторівневу систему нормативних актів. У верхній частині цієї ієрархії – Конституція України (статті 9, 54–66) [1; 2; 3; 4], що задає пріоритетність норм міжнародного права і основні принципи. Далі йдуть міжнародні договори та конвенції, ратифіковані Україною (життєво важливі рамкові документи про спадщину). На наступному рівні – закони України (Основний закон «Про охорону культурної спадщини», галузеві закони про археологію, музеї, культуру, неприбуткові списки тощо). Зрештою, до підзаконних актів належать укази Президента України (наприклад, Указ №329/2020 про заходи підтримки сфери культури[12]), постанови та розпорядження КМУ (регламентування процедур, фінансування, реконструкції), накази та інструкції МКІП (організаційно-адміністративні документи щодо реєстрації, обліку пам’яток) і методичні рекомендації (не обов’язкові, але спрямовані на уніфікацію практики). Крім того, є відповідні державні будівельні норми (ДБН) і стандарти (ДСТУ), наприклад щодо складу науково-проектної документації реставрації чи зон охорони пам’яток, що мають нормативну вагу у проектуванні і реставрації. Нижче за ієрархією – місцеві акти органів влади (рішення облрад про створення заповідників, охоронні зони тощо). Такий структурований перелік гарантує, що кожен рівень регулювання виконує свою функцію: Конституція задає загальний напрям, міжнародні

договори уточнюють стандарти, закони закріплюють обов'язки, а підзаконні акти деталізують процедури.

На національному рівні механізми реалізації норм охорони спадщини діють через відповідні органи влади. Наприклад, Департамент охорони спадщини міністерства узагальнює дані Державного реєстру нерухомих пам'яток і видає охоронні паспорти на кожну пам'ятку. Працівники районних управлінь культури контролюють дозвільні документи на реставрацію: відповідно до ст. 30 Закону №1805-III, будь-яка діяльність з об'єктом спадщини без дозволу заборонена. Судова практика також свідчить про застосування цих норм: наприклад, рішення господарських судів неодноразово підтверджували, що відмова органу охорони надати документи, що підтверджують внесення об'єкта до реєстру, є безпідставною (і навіть оскаржувалася у Верховному Суді)[16]. У рамках відновлення після руйнувань справах, відповідальні установи проводять наукові дослідження пам'яток і затверджують проєкти реставрації згідно з ДБН А.2.2-14-2016[17]. Державна інспекція архітектури та містобудування проводить контроль і штрафує порушників пам'яткоохоронного законодавства. Позитивним прикладом правозастосування є і включення нових об'єктів до Реєстру: наказами МКІП регулярно вносяться місцеві пам'ятки на підставі протоколів Експертної комісії[18]. У цілому, практика свідчить, що в Україні діє система «стримувань і противаг» у спадщині (як зауважують урядовці), де кожен етап – від виявлення, внесення до обліку, визначення зони охорони до видачі дозволів на роботи – формалізований відповідними актами та контролюється державними органами[12; 9].

2.3. Суб'єкти публічного управління у сфері охорони культурної спадщини

Україна має розгалужену систему суб'єктів публічного управління у сфері охорони культурної спадщини, яка охоплює державні органи різних

рівнів, органи місцевого самоврядування, а також інші залучені інституції. На державному рівні ключовими суб'єктами виступають законодавчі та виконавчі органи влади. Верховна Рада України формує нормативно-правову базу, ухвалюючи спеціальні закони (зокрема, базовий Закон «Про охорону культурної спадщини») і затверджує бюджетні видатки на культуру[1]. Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики у цій сфері (відповідно до ст. 4 Закону) та здійснює повноваження з координації: затверджує державні програми збереження спадщини, розподіляє фінансування, організовує виконання законів і міжнародних зобов'язань. Зокрема, Уряд подає від України пропозиції до ЮНЕСКО щодо включення пам'яток до Списку всесвітньої спадщини[2]. У преамбулі профільного Закону прямо зазначено, що охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань як органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування[3], отже відповідальність за цю функцію розподілена по вертикалі управління.

Центральним спеціалізованим органом виконавчої влади, уповноваженим у сфері спадщини, є Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП). Саме на нього покладено формування та реалізацію державної політики з охорони культурної спадщини відповідно до закону[4]. Міністерство розробляє нормативні акти, державні програми, здійснює науково-методичне керівництво та забезпечує ведення Державного реєстру нерухомих пам'яток України[5; 6]. Для виконання цих завдань при МКІП діють спеціально уповноважені органи охорони спадщини. Зокрема, у 2021 році з метою посилення інституційної спроможності уряд відновив роботу Державної служби охорони культурної спадщини України та створив Державну інспекцію культурної спадщини України[7]. Ці відомства наділено окремими функціями: Держслужба культурної спадщини опікується наданням дозволів і адміністративних послуг у сфері охорони пам'яток (на проведення реконструкцій, реставрацій, переміщення пам'яток тощо), управляє деякими державними культурними інституціями (наприклад,

музейними комплексами) та координує політику щодо повернення в Україну культурних цінностей[8]. Натомість Держінспекція культурної спадщини здійснює державний нагляд і контроль, зокрема виконує функції архітектурно-будівельного контролю у сфері охорони пам'яток[9]. Такий розподіл завдань відповідає загальній тенденції реформ: МКІП зосереджується на стратегічному плануванні та політиці, тоді як нові агентства та служби переймають оперативну діяльність і контроль[10]. Важливо відзначити, що охорона спадщини перетинається з компетенцією інших центральних органів: приміром, Міністерство розвитку громад та територій (Мінрегіон) спільно з МКІП затверджує державні будівельні норми і правила, які враховують вимоги охорони пам'яток архітектури[11]. Мінрегіон також контролює включення зон охорони пам'яток до генеральних планів міст і видачу містобудівних умов та обмежень, що покликано узгодити вимоги пам'яткоохоронного законодавства з містобудівною діяльністю.

Окрему групу суб'єктів публічного управління у цій сфері становлять органи державного контролю та правоохоронні структури. Дотримання режиму охорони культурної спадщини забезпечують, зокрема, органи прокуратури та Національна поліція України – у їх складі створені спеціалізовані підрозділи, що розслідують правопорушення проти культурної спадщини (пограбування музеїв, незаконне вивезення або знищення пам'яток, акти вандалізму тощо). Важливу роль у недопущенні самочинних будівельних робіт на пам'ятках відіграє Державна інспекція архітектури та містобудування (ДІАМ), створена у 2021 році замість колишньої ДАБІ. ДІАМ наділена повноваженнями видавати дозволи на будівництво і реконструкцію, у тому числі на об'єктах, що є пам'ятками, та контролювати проведення таких робіт[12]. Це підсилює координацію між сферою містобудування і охороною спадщини, адже будь-які роботи на історичних об'єктах потребують як пам'яткоохоронних, так і будівельних погоджень. Державна аудиторська служба та інші фінансові інспекції здійснюють нагляд за цільовим використанням бюджетних коштів, виділених на реставраційні та

консерваційні заходи[13]. Таким чином, до кола «спеціально уповноважених» суб'єктів охорони спадщини у широкому розумінні належать профільне міністерство і його відомчі органи, а також силові та контрольні структури, на які закон покладає функції нагляду і притягнення до відповідальності за порушення пам'яткоохоронного законодавства[14].

На місцевому рівні суб'єктами публічного управління у сфері спадщини виступають як місцеві органи державної влади (місцеві державні адміністрації), так і органи місцевого самоврядування (ради та їх виконавчі комітети). Закон «Про охорону культурної спадщини» визначає, що в систему управління спадщиною входять органи охорони спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, районних державних адміністрацій, а також відповідні органи місцевого самоврядування[15]. Обласні та районні державні адміністрації як територіальні органи виконавчої влади мають у своїй структурі підрозділи (департаменти чи відділи) культури та охорони культурної спадщини, що забезпечують виконання державної політики на місцях. Вони здійснюють державний контроль у цій сфері на підвідомчій території та ведуть облік об'єктів місцевого значення. Виконавчі органи міських рад (особливо у великих історичних містах) також створюють спеціалізовані структурні підрозділи – наприклад, у Києві діє Департамент охорони культурної спадщини КМДА, який опікується столичними пам'ятками та історичними ареалами[16]. Законодавство передбачає можливість утворення органів охорони спадщини і самими громадами: органи місцевого самоврядування в історичних населених пунктах, що внесені до Списку історичних населених місць України, за погодженням з центральною владою можуть створювати власні місцеві служби охорони спадщини[17]. Такі органи (наприклад, відділи при міських радах) виконують визначені законом повноваження на рівні громади – зокрема, контролюють дотримання режимів використання заповідних територій, опікуються благоустроєм пам'яток, надають дозволи на роботи на пам'ятках місцевого значення тощо. У сільській місцевості та

об’єднаних територіальних громадах (ОТГ) функції у цій сфері часто покладаються на відділи культури або освіти виконавчих комітетів сільських і селищних рад; у деяких історичних селах при місцевих радах діють консультативні громадські ради з питань спадщини[18].

Важливо розмежовувати статус та компетенції місцевих суб’єктів управління. Обласні і районні держадміністрації є територіальними підрозділами державної виконавчої влади, очолюваними головами, що призначаються президентом, тобто представляють державу на місцях. Натомість сільські, селищні, міські ради та їхні виконкоми – це органи місцевого самоврядування, що діють на основі власної (самоврядної) компетенції та делегованих повноважень від держави. Згідно із Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 27, 31 та ін.), до відання виконавчих органів рад належить, зокрема, організація охорони, реставрації та використання пам’яток історії та культури на відповідній території, а також забезпечення охорони культурного надбання[19]. Ці положення конкретизують делеговані державою повноваження громад: органи самоврядування мають стежити за виконанням на своїй території вимог пам’яткоохоронного законодавства та рішень центральних органів[20]. Фактично місцеві ради і держадміністрації спільно відповідають за збереження спадщини: перші ухвалюють місцеві програми та рішення стосовно пам’яток, другі здійснюють нагляд та координують дії з центром. Проте на практиці нерідко виникають труднощі координації між цими рівнями, про що докладніше йдеться далі.

Окрім державних інституцій, значну роль у системі охорони спадщини відіграють інші суб’єкти – громадянське суспільство та міжнародні партнери. Громадські організації, експертні спільноти та активісти доповнюють діяльність держави, виконуючи консультативну, моніторингову та просвітницьку функції[21]. При МКІП діє Громадська рада – дорадчий орган, до складу якого входять науковці, фахівці-практики та представники профільних НГО[22]. В Україні зареєстровано багато недержавних

організацій, місія яких – збереження культурної спадщини (наприклад, Український національний комітет ICOMOS, благодійний фонд «Українська спадщина», асоціації реставраторів та інші). Такі об’єднання беруть участь у громадських обговореннях проектів рішень, здійснюють незалежний моніторинг стану пам’яток, влаштовують освітні кампанії для підвищення обізнаності населення про цінність спадщини[23]. Волонтерські ініціативи останніми роками також стали вагомим чинником: з’явилися групи швидкого реагування, що допомагають рятувати і консервувати пошкоджені об’єкти після обстрілів чи стихійних лих. Особливо актуально це під час воєнних дій 2022–2023 рр., коли культурна спадщина зазнає значних втрат. Міжнародні організації підтримують українські зусилля: ЮНЕСКО, ICCROM, ICOM та інші партнери надають експертну допомогу, організовують навчання і грантову підтримку для порятунку пам’яток, що постраждали від війни[24]. Співпраця з міжнародною спільнотою є невід’ємною складовою системи управління спадщиною. Україна імплементувала низку міжнародних конвенцій (1972 р. – Конвенція про всесвітню спадщину; 2003 р. – Конвенція про нематеріальну спадщину; 1954 р. – Гаазька конвенція про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту тощо), які встановлюють високі стандарти охорони та стимулюють державу до активних дій. В рамках програм ЮНЕСКО та ЄС українські пам’яткоохоронні органи отримують методологічну підтримку, обмінюються даними і досвідом (приклад – проєкт «ReHerit» з розвитку потенціалу управління спадщиною)[25]. Умови воєнного часу спонукали до ще тіснішої взаємодії: міжнародні партнери закликають посилити захист об’єктів культури і фіксацію злочинів проти них, визнаючи знищення спадщини елементом гуманітарної кризи.

Попри існування розгалуженої інституційної мережі, взаємодія між зазначеними суб’єктами публічного управління залишається проблемною ланкою. Експерти відзначають відсутність єдиної централізованої системи управління спадщиною, що призводить до дублювання повноважень і нечіткого розподілу компетенцій між різними рівнями влади[26]. Приміром,

паралельно можуть діяти і видавати дозволи Міністерство культури, міський орган охорони спадщини (на кшталт Департаменту КМДА) та орган державного архітектурно-будівельного контролю (ДІАМ), і без належної координації це створює ризики колізій[27]. Дефіцит ресурсів на місцях та кадрова нестача у профільних підрозділах додатково ускладнюють ситуацію: більшість місцевих пам'яток не забезпечені фінансуванням для належного утримання, у багатьох областях відсутні стабільні бюджетні програми реставрації[28]. Слабкою ланкою є й система обліку: навіть за вимогами закону далеко не всюди створені та актуалізовані реєстри місцевих пам'яток, паспорти об'єктів, інформаційні банки даних[29]. Координація між центром і регіонами потребує покращення – рішення центральних органів часто спускаються «вниз» без детального роз'яснення чи врахування локальної специфіки, а регіональні програми охорони спадщини не завжди узгоджуються із загальнонаціональними пріоритетами[30]. Додаються і правові колізії: окремі нормативні акти та інструкції суперечать один одному або мають прогалини, що ускладнює виконання процедур на практиці[31]. Все це вказує на те, що удосконалення інституційного механізму охорони спадщини вимагає більш чіткого розмежування повноважень, налагодження інформаційного обміну і підвищення спроможності місцевого рівня.

Діяльність усіх описаних інституцій базується на розгорнутій нормативно-правовій основі, актуальній станом на 2023–2025 роки. Керівним документом є Конституція України, яка закріплює обов'язок держави щодо збереження культурної спадщини та культурних цінностей українського народу (ст. 54) і гарантує кожному громадянину право на доступ до культурного надбання. Профільний Закон України «Про охорону культурної спадщини» 2000 року (в редакціях зі змінами до 2023 р.) комплексно регулює відносини у цій сфері[32]. Він визначає пам'ятки та об'єкти спадщини, встановлює компетенцію органів влади всіх рівнів і містить норми щодо охоронних договорів, реєстрів, порядку проведення робіт, відповідальності за порушення тощо. Суміжними є інші закони: «Про культуру» (2010 р.) –

окреслює загальні засади державної культурної політики, включно із збереженням культурної спадщини; «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.) – визначає повноваження місцевих рад та виконкомів у питаннях охорони культурної спадщини і культурного розвитку громад; «Про музеї та музейну справу» (1995 р.) – регулює діяльність музейних закладів та збереження музейних предметів; «Про охорону археологічної спадщини» (2004 р.) – спеціально присвячений захисту археологічних пам’яток та регулює археологічні розкопки; «Про охорону нерухомих пам’яток національного культурного надбання» та інші акти. Крім законів, діє значний масив підзаконних нормативних актів. Кабінет Міністрів України прийняв низку постанов, що деталізують окремі процедури: наприклад, Постанова КМУ № 318 від 13.03.2002 р. затвердила Порядок визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, а Постанова № 1760 від 27.12.2001 р. встановила Порядок обліку об’єктів культурної спадщини. МКІП та його попередники видали низку наказів, які є відомчими нормативними актами: зокрема, Наказ Мінкультури № 158 від 23.02.2012 р. (в ред. 2013 р.) запровадив детальний порядок державного обліку (реєстрації) об’єктів культурної спадщини, Наказ № 906 від 2018 р. визначив процедуру ведення електронного реєстру пам’яток тощо. Ці акти конкретизують процедури внесення пам’яток до реєстру, розроблення облікової документації, погодження реставраційних робіт, встановлення та зміну статусу об’єктів. Не менш важливими складовими нормативної бази є міжнародні договори, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою. Україна приєдналася до Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972 р., ратифікована 1988 р.), Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини (ратифікована 2008 р.), Конвенції UNIDROIT про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності (2004 р.) та інших. Положення цих документів інтегровані у національне законодавство: наприклад, критерії визначення пам’яток та режими охорони враховують рекомендації ЮНЕСКО[33]. Окрім того, в діяльності органів

охорони спадщини беруться до уваги загальні закони, як-от Закон «Про доступ до публічної інформації», який зобов'язує відкривати для громадськості реєстри пам'яток та інформувати про стан культурного надбання[34]. Таким чином, правове поле, в якому функціонують суб'єкти публічного управління охороною культурної спадщини, є багато-рівневим та складним, але водночас воно окреслює їхню компетенцію і процедури взаємодії.

Система суб'єктів публічного управління у сфері охорони культурної спадщини об'єднує центральні органи влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, а також інституції громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Ефективність її функціонування залежить від чіткого розподілу повноважень, налагодженості координації між рівнями управління та залучення всіх зацікавлених сторін до спільної мети – збереження культурного надбання України для нинішніх і прийдешніх поколінь.

У Розділі 2 обґрунтовано теоретичний аспект дослідження публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини через взаємопов'язаний аналіз концептуальних засад, нормативно-правового забезпечення та складу суб'єктів публічного управління у відповідній сфері. Показано, що охорона культурної спадщини в сучасній системі публічного управління має розглядатися не як вузька спеціалізована діяльність із "збереження окремих об'єктів", а як цілісна політика, зорієнтована на захист публічної цінності та забезпечення суспільно значущих результатів. Концептуальний вимір засвідчив, що ключовими орієнтирами управління виступають непорушність і збереження автентичності пам'яток, обов'язковість державного контролю, персоніфікована відповідальність власників і користувачів, доступність культурного надбання для суспільства, а також прозорість процедур і залучення громадськості. У сукупності ці принципи задають рамку, у межах якої мають ухвалюватися управлінські рішення, визначатися пріоритети фінансування та встановлюватися

допустимі формати використання пам’яток і культурних цінностей.

Нормативно-правовий аналіз підтвердив, що правове забезпечення охорони культурної спадщини в Україні є багаторівневим і охоплює конституційні положення, спеціальне та суміжне законодавство, підзаконні акти, а також чинні міжнародні зобов’язання, імплементовані в національну правову систему. Визначено, що базовий профільний закон формує “каркас” регулювання (понятійний апарат, облік, режими охорони, обмеження, дозволи, відповідальність), тоді як підзаконні акти деталізують процедури практичної реалізації, зокрема щодо визначення меж історичних ареалів, обліку, укладання охоронних договорів, порядку проведення робіт та інструментів контролю. Водночас встановлено, що ефективність правового механізму визначається не лише повнотою нормативної бази, а й якістю її узгодженості, відсутністю колізій, спроможністю забезпечити однакове застосування правил на різних територіях, а також здатністю швидко адаптувати процедури до сучасних викликів, включно з ризиками воєнного часу. Нормативний блок Розділу 2 створює основу для подальшого аналізу того, як норми “працюють” у практиці органів влади, які управлінські прогалини виникають при їх реалізації та які інструменти потребують модернізації.

У підрозділі 2.3 з’ясовано, що охорона культурної спадщини забезпечується системою суб’єктів публічного управління, яка об’єднує органи державної влади, органи місцевого самоврядування, спеціально уповноважені органи у сфері спадщини, а також контрольні та правоохоронні структури, інституції громадянського суспільства й міжнародних партнерів. Визначено, що на державному рівні ключову роль відіграють органи, які формують політику, забезпечують її реалізацію та здійснюють нагляд, тоді як на місцевому рівні поєднуються функції місцевих державних адміністрацій як територіальних органів виконавчої влади і виконавчих органів рад як інституцій самоврядування, що діють у межах власних та делегованих повноважень. Доведено, що саме багаторівневість суб’єктного складу є

необхідною умовою охорони спадщини, але водночас вона породжує типові управлінські ризики: дублювання повноважень, розмитість відповідальності, неоднакові підходи до застосування процедур, слабку координацію між “центром” і територіями, кадровий та фінансовий дефіцит на місцях, а також проблеми з повнотою і актуальністю облікових даних та реєстрів. Участь громадськості та експертного середовища посилює спроможність держави через моніторинг, консультації та просвітництво, а взаємодія з міжнародними організаціями підвищує доступ до методологічної та ресурсної підтримки, що набуває особливої ваги в умовах кризових загроз для спадщини.

Теоретичні результати Розділу 2 дають підстави трактувати публічно-управлінські механізми охорони культурної спадщини як цілісну систему, де концептуальні принципи визначають зміст і логіку управління, нормативно-правові інструменти забезпечують формалізацію правил і процедур, а суб’єкти публічного управління реалізують ці правила на різних рівнях, узгоджуючи інтереси держави, територіальних громад, власників об’єктів і суспільства. Така постановка питання створює необхідне теоретичне підґрунтя для подальшого переходу до оцінювання практичної дієвості механізмів, виявлення проблем їх функціонування та обґрунтування напрямів удосконалення, що має бути предметом наступного розділу дослідження.

РОЗДІЛ 3
ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

3.1. Аналіз сучасного стану охорони культурної спадщини та механізмів її управління в Україні

Культурна спадщина України є однією з ключових складових національної ідентичності та історичної пам’яті суспільства. За даними Міністерства культури та інформаційної політики (МКІП), на державному обліку перебуває близько 130 тисяч об’єктів культурної спадщини[1]. Такий значний масив пам’яток розглядається як стратегічний ресурс нації[2], і законодавство проголошує охорону спадщини пріоритетним завданням держави[3]. Водночас, попри розгалужену правову базу та значну кількість пам’яток, сфера охорони культурної спадщини в Україні стикається із численними системними проблемами. Неповна реалізація державної політики, фрагментований облік пам’яток, обмежені фінансові ресурси та колізії у законодавстві зумовлюють складність ситуації. Усі ці виклики потребують детального аналізу сучасного стану охорони спадщини з урахуванням чинних нормативних актів та наявних механізмів управління.

Основу правового регулювання у сфері охорони спадщини становить Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р., № 1805-III; в ред. 2015 р.), який встановлює правові та організаційні засади захисту пам’яток. Цей закон визначає, що об’єкти культурної спадщини підлягають державному обліку і занесенню до Державного реєстру нерухомих пам’яток України[2][4]. Документ прямо декларує пріоритетність охорони спадщини для органів влади[3] та зобов’язує державу забезпечувати захист пам’яток на всій території країни. Окрім цього базового закону, важливими є спеціальні акти: Закон «Про культуру» (2010 р.), який визначає загальні засади

культурної політики (в т.ч. збереження спадщини); Закон «Про охорону археологічної спадщини» (2004 р.) щодо захисту археологічних об’єктів; а також інші закони, зокрема про музейну справу, вивезення культурних цінностей, охорону історико-культурних заповідників тощо. Для вдосконалення політики ухвалюються і стратегічні документи. Так, у 2018 р. було підготовлено Концепцію реформування державної політики у сфері охорони нерухомої культурної спадщини, яка окреслювала необхідні зміни в системі управління (оновлення органів, інструментів, реєстрів), але цей документ не набув чинності. Натомість Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки містить детальний аналіз проблем охорони спадщини[5][6] і передбачає заходи для підвищення прозорості управління (хоча переважно аналітичного характеру). Важливим кроком стало схвалення в березні 2025 р. Стратегії розвитку культури України до 2030 року[7], в якій окремий розділ присвячено культурній спадщині та національній пам’яті. У Стратегії констатовано маргіналізацію теми спадщини та її хибне сприйняття як «баласту» без економічної цінності[8], звернуто увагу на законодавчі колізії та брак фахівців у галузі[9]. Урядові програми також орієнтовані на підтримку реставрації й популяризації пам’яток – зокрема, шляхом конкурсного фінансування через Український культурний фонд та впровадження місцевих цільових програм. Окремими актами Кабінету Міністрів регулярно оновлюється Державний реєстр нерухомих пам’яток (наприклад, постанова КМУ № 1079 від 13.10.2023 доповнила список пам’яток національного значення), а указами Президента створюються нові державні історико-культурні заповідники. Загалом, нормативно-правова база у сфері охорони спадщини є досить розгалуженою; разом із тим вона розпорошена між численними законами, концепціями та програмами. Це потребує узгодження норм і посилення механізмів реалізації політики на національному рівні, аби забезпечити її цілісність.

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію державної політики у сфері охорони культурної спадщини,

виступає Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП; з 2024 р. – Міністерство культури та стратегічних комунікацій). Саме МКІП уповноважене основним законом розробляти нормативні акти і державні програми, здійснювати науково-методичне керівництво та вести Державний реєстр нерухомих пам’яток України[10][11]. Відповідно до Закону, Міністерство формує державну політику і контролює її виконання у сфері охорони спадщини[12][11]. Зокрема, до його компетенції належать ведення і оновлення реєстру пам’яток, організація їх паспортизації, науково-методичний нагляд за реставраційними роботами, встановлення державних норм та правил охорони, а також підготовка пропозицій щодо занесення об’єктів до реєстру пам’яток національного і місцевого значення[11][13]. Важливу роль у збереженні спадщини відіграє також Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (колишній Мінрегіон), яке опікується питаннями містобудування й архітектури. Мінрегіон спільно з МКІП затверджує державні будівельні норми та правила, що стосуються пам’яток архітектури і містобудування[13], контролює врахування зон охорони пам’яток у генеральних планах населених пунктів, видає містобудівні умови та обмеження. Таким чином, дотримання пам’яткоохоронних вимог під час забудови значною мірою залежить від координації між Міністерством культури та профільним будівельним відомством. До реалізації окремих програм можуть залучатися й інші органи виконавчої влади – наприклад, Міністерство економіки (питання фінансування реставрацій), Міністерство оборони (охорона пам’яток у військових зонах) тощо. Окремими елементами системи є спеціалізовані державні установи: Український державний інститут культурної спадщини (науково-дослідна установа при МКІП), Державна служба охорони культурної спадщини (формується на базі колишнього Департаменту спадщини МКІП), Державне агентство з управління зоною відчуження (відповідає за пам’ятки в зоні Чорнобильської АЕС) та ін. На місцевому рівні питаннями спадщини опікуються підрозділи обласних і міських державних адміністрацій чи рад.

Таким чином, система управління побудована за централізованою схемою, де провідна роль належить МКІП, але успішність реалізації політики значною мірою залежить від злагодженої співпраці з іншими центральними відомствами та місцевою владою.

Фінансування сфери охорони культурної спадщини здійснюється за рахунок державного та місцевих бюджетів, а також за підтримки міжнародних партнерів (гранти, програми допомоги тощо). Проте загальний обсяг коштів, що виділяються на культуру, залишається недостатнім і нестабільним. До 2022 року видатки на культуру щорічно коливалися, а з початком повномасштабної збройної агресії РФ вони різко скоротилися – як з державного, так і з місцевих бюджетів[1]. У 2016–2021 роках частка видатків місцевих бюджетів на культуру в середньому становила лише 2–3% (до 2022 р. зросла до ~3%)[15][14], причому понад 60% цих коштів йшло на виплату заробітної плати працівникам культурної сфери[16]. Проєкт Державного бюджету на 2025 р. формує низький рівень фінансової підтримки галузі: обсяг видатків на культуру у перерахунку на одного жителя (або у співвідношенні до прожиткового мінімуму) залишається нижчим за необхідний рівень. Така бюджетна обмеженість негативно позначається на фінансуванні науково-дослідних, реставраційних і консерваційних заходів. За даними, зібраними Національною радою з питань розвитку культури і духовності, у 2022–2023 роках реставрація пам’яток монументальної спадщини практично не фінансувалася за спеціальними бюджетними програмами МКІП, що підкреслює недостатність державних ресурсів для відновлення історичних об’єктів[14][16]. Іншими словами, левова частка наявних коштів витрачається на утримання установ та зарплати, а безпосередньо на збереження пам’яток грошей бракує. На місцевому рівні ситуація подібна: через війну і скорочення доходів багато громад змушені урізати витрати на культуру, тож підтримка пам’яткоохоронних заходів часто відкладається на другий план.

Ефективне управління спадщиною довгий час ускладнювалося

відсутністю централізованого обліку пам’яток. До кінця 2023 року інформація про об’єкти культурної спадщини велась окремо на державному та місцевому рівнях. Існував Державний реєстр нерухомих пам’яток (ДРНП) України, що охоплював пам’ятки національного і місцевого значення, але паралельно кожна область і місто мали свої списки щойно виявлених об’єктів та власні переліки, сформовані за старим порядком обліку (наказ МКІП № 158 від 2013 р.)[17][18]. Через це система була фрагментованою: одна й та сама пам’ятка іноді дублювалася в декількох списках, тоді як інша могла взагалі не бути внесена до жодного офіційного реєстру. Для прикладу, станом на початок 2022 року в Україні перебували на обліку понад 65 тис. об’єктів археології та 44 тис. об’єктів історії[19], а ще понад 34 тис. пам’яток мали статус щойно виявлених і лишалися у попередніх списках[17]. При цьому не існувало інтегрованого ресурсу, який би об’єднав усі ці відомості. Аналіз державної Антикорупційної програми показав, що до 2022 року в країні не було єдиної публічної бази даних про всі об’єкти спадщини[5]. Така ситуація створювала правову невизначеність – власники нерухомості часто навіть не знали про охоронний статус будівель, якими володіють – і водночас відкривала можливості для зловживань забудовників та корупції у дозвільній сфері[5][6]. Неузгодженість та закритість реєстрів ускладнювали контроль: пам’яткоохоронні органи не мали повної картини, а охоронні зони багатьох пам’яток не були затверджені чи нанесені на публічні кадастрові карти. Як наслідок, нерідко здійснювалося будівництво в історичних ареалах без належного дозволу, що ставило пам’ятки під загрозу.

За останні роки проблема створення єдиного реєстру культурної спадщини вийшла на перший план, особливо у контексті диджиталізації державних послуг. МКІП спільно з міжнародними партнерами розпочало цифрову трансформацію системи обліку пам’яток. У грудні 2023 року було презентовано нову інформаційно-комунікаційну систему обліку нерухомих об’єктів культурної спадщини – Єдиний державний реєстр нерухомих пам’яток України «єПам’ятка»[20]. Цю систему створено за підтримки

проєкту міжнародної технічної допомоги USAID/UK Aid TAPAS, і з 10 квітня 2024 року вона введена в дослідну експлуатацію (пілотний режим)[21]. На момент запуску до «єПам'ятки» вже було оцифровано дані про понад 100 тисяч об'єктів – із приблизно 145 тисяч наявних на обліку станом на кінець 2022 року (включаючи пам'ятки архітектури, археології, історії, ландшафтні та інші)[22]. Нова система містить базову інформацію про кожну пам'ятку, історію змін її статусу, дані про проведені реставрації, визначені межі та режими використання територій (охоронні зони)[23]. Передбачається поступова інтеграція «єПам'ятки» з іншими державними геоінформаційними ресурсами – Державним земельним кадастром, Єдиною державною електронною системою у сфері будівництва, Національним геопорталом тощо[24][25]. Така взаємодія дозволить враховувати пам'ятки при землевідведенні й містобудуванні, уникати хаотичної забудови в охоронюваних зонах та зробить процес ухвалення рішень більш прозорим. Впровадження електронного реєстру «єПам'ятка» можна розглядати як важливий крок уперед: він має забезпечити єдиний масив даних про всі пам'ятки України та підвищити ефективність моніторингу їхнього стану на центральному і місцевому рівнях[22][23]. Очікується, що інтегрований реєстр ліквідує наявну фрагментацію обліку і полегшить доступ до інформації як для управлінців, так і для громадськості.

Водночас, усунення інформаційних прогалин саме по собі не вирішує усіх практичних проблем охорони спадщини. Реставрація і консервація пам'яток залишаються тією сферою, що особливо страждає від браку ресурсів та організаційних складнощів. Національні реставраційні роботи фінансуються переважно через державну програму реставрації пам'яток, що реалізується МКІП, а також через цільові програми, затверджувані на рівні місцевої влади. За офіційними звітами, у 2020–2022 роках було проведено низку масштабних відновлювальних робіт (у тому числі пов'язаних із ліквідацією воєнних руйнувань 2022 р.). Однак загальний рівень реставрацій недостатній порівняно з реальними потребами: сотні об'єктів по всій країні

потребують невідкладного ремонту чи консервації, тоді як фінансуються одиниці. Статистично МКІП відслідковує кількість відреставрованих пам'яток щороку (наприклад, планом на 2022 рік було передбачено близько 150 пам'яток, що мали бути відреставровані), проте докладних відкритих даних про фактичне виконання цих планів не опубліковано. На місцевому рівні теж уживаються певні заходи: так, Київська міська державна адміністрація затвердила міську програму реставрації понад 40 об'єктів Києва на 2025–2027 роки. У інших регіонах ситуація залежить від наявності коштів: лише поєднання фінансування з державного бюджету, місцевих бюджетів та міжнародної допомоги (через фонди, гранти, програми транскордонної співпраці) може забезпечити достатній обсяг реставраційних робіт. Приміром, ще до війни у Запорізькій області розпочалися ініціативи з ревіталізації ключових пам'яток: у 2021 р. було презентовано проєкт відродження Національного заповідника «Хортиця» (включно з реставрацією Музею історії козацтва та облаштуванням прилеглих територій). Цей проєкт став прикладом комплексного підходу до розвитку локальної спадщини, однак через обмежені ресурси та початок воєнних дій його реалізація не досягла запланованих масштабів. Загалом же, стан впровадження державної політики у сфері спадщини наразі можна охарактеризувати як прогресивний у сфері обліку та цифрової прозорості, проте обмежений у ресурсному забезпеченні й організації практичних заходів із порятунку пам'яток. Іншими словами, зроблено лише початкові кроки (оцифрування реєстрів, стратегічне планування), тоді як реальний фізичний захист і відновлення спадщини все ще наштовхуються на серйозні перешкоди.

Незважаючи на наявність фундаментальної нормативної бази та урядових ініціатив, на практиці охорона культурної спадщини зіштовхується з низкою проблем і бар'єрів:

- Законодавчі колізії та дублювання повноважень. Чинне регулювання сфери спадщини залишається недостатньо узгодженим: аналітичні документи характеризують його як «хаотичне» і суперечливе[26][6]. Часто норми

пам’яткоохоронного законодавства конфліктують із нормами містобудівного та земельного права. Наприклад, відсутні чітко визначені механізми співпраці між органами охорони спадщини і органами, що видають дозволи на будівництво, що дає змогу недобросовісним забудовникам використовувати прогалини в законі. Спеціальні законопроєкти, покликані уніфікувати реєстри чи посилити охоронні вимоги, нерідко зустрічають опір різних лобістських груп, через що ухвалення потрібних змін затягується. В результаті окремі функції дублюються (між МКІП, обласними адміністраціями, органами містобудівного контролю тощо), а інші залишаються «сірими зонами», не прописаними достатньо чітко.

- Недостатня інформаційна прозорість. Як зазначалося, до 2022 року не існувало єдиного публічного реєстру пам’яток[5]. Відсутність відкритого доступу до даних про статус та стан об’єктів спадщини ускладнювала їх охорону і сприяла зловживанням. Неінформований забудовник чи власник міг необачно порушити охоронні вимоги, а контролюючі органи – невчасно зупинити незаконні роботи[5][6]. Навіть нині, попри запуск «єПам’ятки», ще належить забезпечити повноту й актуальність внесених даних. Більше того, механізм нагляду за дотриманням охоронного режиму лишається недосконалим: межі багатьох пам’яток і їх зон охорони досі не внесені до містобудівної документації чи кадастрів, що дозволяє окремим забудовникам ігнорувати режим охорони. Така непрозорість та непроінформованість створює суттєвий бар’єр для ефективного управління спадщиною.

- Обмежене фінансування та ресурсна база. Світовий досвід свідчить, що збереження культурної спадщини потребує значних інвестицій та постійної підтримки. В Україні ж фінансування галузі традиційно невелике, а в умовах воєнної економії – ще більше скоротилося. Як уже згадувалося, більшість коштів (понад 60%) витрачається на утримання установ і зарплати, тоді як на реставрацію та науково-дослідні роботи лишається мізер[16]. Хронічний брак фінансів веде до зростання черги пам’яток, що потребують втручання, та до зниження якості реставраційних робіт (через здешевлення

технологій, відтермінування протиаварійних заходів і т.д.). Додатковим викликом є нестача кадрового потенціалу: в Україні обмежена кількість кваліфікованих реставраторів, архітекторів-реставраторів, фахівців з консервації. За оцінками експертів, їх явно недостатньо для належного догляду за десятками тисяч пам'яток[26]. У деяких регіонах (особливо віддалених від столиці) взагалі бракує ліцензованих реставраторів певних профілів – наприклад, у Запорізькій області складно знайти фахівців для реставрації кам'яної архітектури чи археологічних об'єктів, через що місцева влада вимушена залучати експертів зі столиці або інших областей. Недофінансування у поєднанні з браком професійних кадрів гальмує впровадження новітніх методик збереження пам'яток та знижує спроможність реагувати на аварійні ситуації.

- Бюрократичні перепони. Процедури, пов'язані з охороною спадщини, досі характеризуються надмірною складністю та тривалістю. Щоб розпочати реставрацію пам'ятки, необхідно пройти через численні погодження, експертизи й дозволи, що можуть розтягуватися на роки. Досі чинним є підзаконний акт – Порядок обліку пам'яток № 158 (2013 р.), – який морально застарів і не враховує сучасних реалій, проте формально вимагає дублювання деяких процедур (наприклад, повторних історико-архітектурних опорних планів тощо). Надмірна зарегульованість відлякує приватних інвесторів і ускладнює реалізацію навіть державних проектів. Запровадження електронного реєстру та електронного документообігу частково спрощує бюрократичні процеси, але перехід до повністю цифрового погодження ще не завершений[23][25]. Отже, на практиці пам'яткоохоронна сфера все ще відчуває сильний вплив інерційної бюрократії, що уповільнює оперативне прийняття рішень.

- Репутаційні та світоглядні бар'єри. У суспільстві та серед частини посадовців досі не сформовано чіткого розуміння цінності культурної спадщини як ресурсу розвитку. Стратегія розвитку культури 2030 прямо вказує, що спадщина часто сприймається як архаїчний, витратний напрям,

який не приносить економічної вигоди[8]. Таке уявлення призводить до того, що проекти збереження пам’яток нерідко опиняються поза пріоритетом як на державному, так і на місцевому рівні. Недооцінюється потенціал пам’яток у розвитку туризму, креативних індустрій, формуванні позитивного міжнародного іміджу. Наприклад, у багатьох громадах не ведеться системної роботи з інтеграції спадщини в туристичні маршрути чи освітні програми, через що місцевий бізнес і влада не зацікавлені інвестувати в її збереження. Такий брак усвідомлення цінності культурного надбання гальмує реалізацію ініціатив і залишає спадщину маргіналізованою у суспільних пріоритетах.

- Воєнні загрози та політичні ризики. Повномасштабна війна, розв’язана Росією, поставила під удар велику кількість об’єктів культурної спадщини в Україні. У ході бойових дій та окупації було зруйновано або пошкоджено сотні пам’яток – особливо на територіях, які перебували в зоні інтенсивних обстрілів чи були тимчасово захоплені. За офіційними даними Мінікульту, станом на весну 2025 року зафіксовано пошкодження чи руйнування понад 1 400 пам’яток культурної спадщини у 18 регіонах України[2]. Зокрема, в Запорізькій області підтверджено не менше 63 випадків пошкоджень пам’яток внаслідок воєнної агресії[3]. Агресор не лише нищить історичні будівлі та пам’ятники, а й здійснює цілеспрямоване мародерство культурних цінностей: так, в окупованому Мелітополі були викрадені унікальні скіфські золоті артефакти з місцевого краєзнавчого музею. Водночас слід відзначити, що сфера культурної спадщини не включена до системи національної безпеки – на державному рівні відсутня окрема стратегія захисту пам’яток у разі військового конфлікту чи надзвичайних ситуацій[27]. Це значно ускладнює організований захист цінностей у воєнний час. Пам’ятки не мають достатнього страхового покриття або планів евакуації, багато об’єктів залишаються без належної охорони. Триваючі бойові дії та окупація частини територій створюють постійну загрозу подальших втрат спадщини, які можуть стати незворотними. Ця ситуація вимагає розробки спеціальних механізмів захисту

– від включення культурних цінностей до пріоритетів нацбезпеки до запровадження страхових фондів та резервів для екстреної реставрації постраждалих пам’яток.

Усі перелічені проблеми створюють серйозні бар’єри на шляху ефективної реалізації державної політики охорони культурної спадщини в Україні. Інституційна слабкість, законодавча фрагментарність, брак фінансування та кадрів, а також складні сучасні виклики (воєнна агресія, економічна криза) уповільнюють здійснення навіть необхідних проектів, незважаючи на формальне стратегічне усвідомлення важливості спадщини. Ситуацію можна узагальнити через SWOT-аналіз – виокремивши її сильні й слабкі сторони, а також можливості та загрози:

- Сильні сторони: наявність базового спеціального закону «Про охорону культурної спадщини», який формує правову основу охоронної діяльності[2]; велика кількість офіційно облікованих пам’яток (понад 130 тис., охоплюють усі регіони країни) як багатий ресурс національної історико-культурної спадщини[1]; ухвалення стратегічних державних документів (зокрема, Стратегії розвитку культури до 2030 р.), що включають напрям збереження спадщини; активна цифровізація галузі (створення електронного реєстру «єПам’ятка»)[22], яка покращує інформаційну прозорість і модернізує управлінські процеси. Національні заповідники та всесвітньо значимі об’єкти (як-от комплекс Хортиці на Запоріжжі чи київські пам’ятки ЮНЕСКО) залишаються культурним капіталом, що може слугувати основою для розвитку.

- Слабкі сторони: фрагментарна система обліку пам’яток, яка донедавна складалася з численних розрізнених реєстрів (місцевих та державних) і потребує синхронізації[5]; неузгодженість законодавства і паралелізм повноважень центральних органів (культурної спадщини, будівництва тощо), що призводить до колізій та управлінського вакууму в окремих питаннях[26][6]; недостатнє фінансування реставраційних робіт і слабка матеріально-технічна база охорони пам’яток; низька кадрова спроможність

(дефіцит фахових реставраторів, архітекторів-спадкоємців, археологів у державних установах)[26]; недостатній рівень суспільної обізнаності та підтримки охорони спадщини, що знижує мотивацію органів влади й інвесторів брати участь у пам'яткоохоронних проектах.

- Можливості: використання міжнародної технічної допомоги, грантів і партнерських програм для модернізації інфраструктури охорони спадщини (наприклад, підтримка проєкту цифрового реєстру TAPAS, програми ЄС з реставрації тощо)[21]; повоєнна відбудова постраждалих регіонів як шанс інтегрувати пам'ятки у плани розвитку – з урахуванням історико-культурного потенціалу територій (зокрема, комплексне включення об'єктів спадщини в урбаністичні проекти відновлення міст на кшталт Маріуполя чи Мелітополя, відродження туристичного магніту Хортиці на Запоріжжі тощо); розвиток внутрішнього та зовнішнього туризму і креативних індустрій, який може стати додатковим стимулом для інвестування у збереження пам'яток (створення нових музеїв, туристичних маршрутів, культурних кластерів на базі історичних місць); уніфікація та оновлення нормативної бази (створення єдиних стандартів обліку, впровадження планів управління для пам'яток національного та світового значення) – такі кроки вже передбачені чинними законами і стратегічними документами[10][11] і за належної політичної волі можуть бути реалізовані.

- Загрози: продовження бойових дій та тимчасова окупація частини територій, що веде до подальшого знищення, пошкоджень або вивезення пам'яток (для прикладу, десятки об'єктів спадщини вже постраждали у Запорізькій області під час війни); корупційні ризики, пов'язані з незавершеністю реєстрів та наявними бюрократичними лазівками, якими можуть скористатися недобросовісні гравці[5][6]; відтік кваліфікованих фахівців за кордон через економічні труднощі та війну, що призводить до «кадрового голоду» в галузі; виснаження фінансових ресурсів держави внаслідок війни, яке може обмежити бюджетну підтримку культури на роки вперед; потенційне зниження уваги міжнародної спільноти до питань

збереження української спадщини після завершення активної фази війни, що ускладнить залучення донорських коштів і експертної допомоги.

Сучасний стан системи охорони культурної спадщини в Україні характеризується одночасною наявністю позитивних зрушень і серйозних негативних чинників. З одного боку, сформовано розгалужене законодавство та створено стратегічні рамкові документи (діють профільні закони, визначені відповідальні органи, прийнято Стратегію розвитку культури 2030, запущено електронний реєстр пам'яток), що закладають основу для збереження національного культурного надбання. З іншого боку, реальні можливості реалізації цієї політики обмежуються вищезгаданою фрагментацією обліку, браком фінансової підтримки, колізіями нормативів та руйнівним впливом війни. Впровадження єдиного електронного реєстру «єПам'ятка» і стратегічне планування розвитку культури є вагомими кроками вперед, але для поліпшення ситуації необхідні подальші скоординовані дії. Першочергового значення набуває тісна координація між центральними органами (МКІП, Мінрегіон, Міноборони тощо) та місцевою владою у питаннях охорони спадщини, створення стабільних джерел фінансування реставраційних проєктів (включно з цільовими фондами та залученням міжнародної допомоги), підвищення кваліфікації кадрів, а також забезпечення повної прозорості та відкритості інформаційної системи обліку. Лише за умов інтегрованого підходу, що об'єднає нормативні, фінансові й технічні ресурси, Україна зможе ефективно зберегти своє історико-культурне надбання та використати його потенціал для стійкого розвитку, передаючи безцінні пам'ятки наступним поколінням[2; 22].

3.2. Кращі практики та міжнародний досвід охорони культурної спадщини

Однією з основних проблем в Україні є законодавча роздробленість і дублювання повноважень у сфері спадщини[1]. Європейський досвід показує,

що цю проблему можна вирішити через формування потужної нормативної бази, заснованої на міжнародних конвенціях та гармонізованому національному законодавстві. Серед ключових міжнародних актів – конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО, які забезпечують інтегрований підхід до охорони спадщини. Зокрема, Рада Європи ухвалила кілька конвенцій, що посилюють співпрацю між країнами та узгоджують політику охорони пам'яток: «Валлеттська конвенція» (1992) про охорону археологічної спадщини, яка вимагає враховувати спадщину в містобудівному та регіональному плануванні[1]; «Гранадинська конвенція» (1985) про охорону архітектурної спадщини, що пропагує спільну відповідальність та узгоджені політики охорони в Європі[2]; та «Фароська конвенція» Ради Європи (2005) про цінність спадщини для суспільства, яка закріплює право громадян брати участь у культурному житті через пізнання й використання спадщини[3]. Окрім того, усі країни ЄС ратифікували базові акти ЮНЕСКО – Конвенцію про охорону світової культурної і природної спадщини 1972 р. та Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р., що зобов'язують держави забезпечувати захист найважливіших об'єктів, традицій і практик. На національному рівні прикладом системного підходу є Італія, де у 2004 році прийнято єдиний Codice dei beni culturali e del paesaggio, який кодифікував засади збереження та реставрації пам'яток[4]. Аналогічно, Франція об'єднала норми у власному «Кодексі культурної спадщини» (2004), а Польща ще у 2003 році ухвалила спеціальний закон "Про охорону пам'яток та опіку над ними", що забезпечує цілісне регулювання сфери.

Національне законодавство європейських країн імплементує міжнародні принципи та сприяє узгодженню між різними органами влади – те, чого наразі бракує Україні[1][2]. Уряди країн ЄС інтегрують положення конвенцій у свої правові акти: наприклад, в Італії спеціальним законом 1999 року ратифіковано Конвенцію UNIDROIT (1995) про повернення викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей[5]. Румунія та Польща, зі свого боку, імплементували норми Гаазької конвенції (1954) про захист

культурних об’єктів під час війни, що особливо актуально в умовах сучасних загроз для України[3]. На наднаціональному рівні пріоритетом є координація політик: ухвалюються спільні стратегії та рекомендації Європейської Комісії (зокрема, Європейська рамка дій щодо культурної спадщини, 2018 р.), а також проводяться загальноєвропейські ініціативи, як-от Європейський рік культурної спадщини (2018), покликані привернути увагу до сфери. Таким чином, європейський нормативний підхід поєднує суворе юридичне регулювання (через міжнародні конвенції та національні кодифіковані закони) з рекомендаційними рамками, що разом забезпечують узгодженість політики. Для України впровадження подібного комплексного підходу допоможе усунути законодавчі колізії, чітко розподілити повноваження органів влади та привести національну систему охорони спадщини у відповідність до найкращих європейських практик.

Відсутність єдиного відкритого реєстру пам’яток та недостатня прозорість даних в Україні створюють передумови для зловживань і ускладнюють контроль[4]. Сучасна практика ЄС реагує на цю проблему шляхом активного впровадження цифрових технологій для інвентаризації та моніторингу культурної спадщини. У більшості європейських країн створено національні електронні реєстри пам’яток, інтегровані з картографічними системами (ГІС). Наприклад, у Великій Британії діє National Heritage List for England – офіційний інтерактивний реєстр захищених будівель і пам’яток, який містить детальну інформацію та надає відкритий доступ (Open Data) для завантаження цих даних. У Франції функціонують бази даних Base Mérimée (пам’ятки архітектури) та Base Palissy (об’єкти мистецтва і ремесел) – централізовані онлайн-реєстри, де зібрана інформація про тисячі пам’яток. Подібні системи створені й успішно працюють у Німеччині, Італії, Польщі та інших державах. Такі цифрові інструменти дозволяють швидко перевірити статус об’єкта, врахувати його при містобудівному плануванні та відстежувати будь-які зміни у ландшафті чи стані пам’ятки. Відкритість цих даних підвищує прозорість і унеможливлює ситуації, коли забудовники або

власники необізнані щодо охоронного статусу майна[4].

На європейському рівні створюються масштабні платформи для спільного доступу до культурно-спадкових даних різних країн, що сприяє обміну інформацією та уніфікації обліку. Зокрема, Єврокомісія ініціювала проєкт European Cultural Heritage Cloud – хмарну платформу для зберігання та обміну оцифрованими колекціями[6]. Її мета – сформувати єдину інфраструктуру, яка інтегрує дані про культурну спадщину з різних національних реєстрів та проєктів. За словами Європейської Комісії, «культурна спадщина буде швидше відкриватися світові, дослідження у цій сфері посиляться, а доступ до європейських багатств значно розшириться» завдяки створенню загальноєвропейської інфраструктури обміну сумісними даними[6]. Ця ініціатива продовжує і розвиває ідеї спільного європейського простору даних для спадщини, який базується на існуючих платформах, таких як Europeana (надає доступ до десятків мільйонів оцифрованих матеріалів з музеїв, бібліотек і архівів Європи)[6]. Окрім цього, існують галузеві геоінформаційні портали – наприклад, за підтримки ЄС реалізуються проєкти, що забезпечують інтегрований GIS-моніторинг стану пам’яток у контексті змін клімату, розвитку туризму, реставраційних робіт тощо. Загалом, цифровізація у сфері спадщини не тільки спрощує ведення обліку та документообіг (що допомагає зменшити бюрократичні перепони в Україні[5]), а й підвищує відкритість та залученість: створення відкритих баз пам’яток, оперативне управління через електронні карти, а також можливість для фахівців і громадськості брати участь у моніторингу (краудсорсингові проєкти, мобільні додатки для повідомлення про стан пам’яток) – усе це робить систему охорони спадщини більш прозорою та ефективною.

Низький рівень обізнаності суспільства про значення спадщини та пасивна позиція громадян у її захисті, відзначені в Україні[2][6], долаються в європейській практиці через активне залучення громадськості та місцевих громад до управління спадщиною. Один із ключових трендів європейських підходів – перенесення акценту на громадян і локальні спільноти як

співучасників охорони пам’яток. Фароська конвенція Ради Європи (2005) проголошує, що знання та використання культурної спадщини є правом кожного на участь у культурному житті[3]. Такий підхід означає, що охорона спадщини розглядається не лише як завдання держави, а і як спільна справа, до якої долучаються мешканці, громади та недержавні організації. На практиці в країнах ЄС діють різноманітні механізми інклюзивного управління: створення так званих «спільнот спадщини» (heritage communities), що об’єднують небайдужих громадян навколо збереження конкретних пам’яток; утворення партисипативних рад і комітетів при муніципалітетах, які включають представників громадськості; розвиток волонтерських програм догляду за пам’ятками. Наприклад, у ряді країн організовують місцеві фестивалі, конкурси та освітні проєкти для молоді з метою популяризації історичних пам’яток і підвищення гордості за місцеву спадщину.

На локальному рівні в європейських державах часто створюються спеціальні структури для співуправління спадщиною, до яких входять представники громадських об’єднань, неурядових організацій, професійних спілок реставраторів, краєзнавців та інших зацікавлених сторін. У Сполученому Королівстві, приміром, успішно діє рух локальних благодійних товариств “Friends of Heritage” – «друзів» конкретних пам’яток чи музеїв, що співпрацюють з органами влади у розробці планів утримання і реставрації. Така модель не лише залучає додаткові ресурси (волонтерський вклад, пожертви), але й підвищує публічний контроль за станом пам’яток. У Нідерландах громади фактично співуправляють історичними комплексами через партнерські угоди з муніципалітетами, що передбачають спільне фінансування та консалтинг у питаннях збереження. Подібні підходи закріплені і нормативно: Конвенція Ради Європи «Про доступ до культурних надбань та заходів» (відома також як Конвенція в контексті участі у культурному житті) підтверджує, що активна участь мешканців і підтримка локальних ініціатив підсилюють стійкість та цінність об’єктів спадщини.

Європейський досвід переконливо демонструє: включення громади в процес ухвалення рішень – від обговорення планів забудови історичних територій до організації волонтерської «вартування» пам’яток – сприяє кращому захисту культурних цінностей. Для України, де дотепер спадщина нерідко сприймається як “обтяжлива” сфера[7][8], розширення участі громадськості є шляхом підвищити соціальну значущість пам’яток та домогтися більш прозорого й відповідального управління ними[3].

Обмежені фінансові ресурси, що стримують належне утримання і реставрацію пам’яток в Україні[9], спонукають шукати альтернативні моделі фінансування, і на міжнародному рівні вже накопичено успішний досвід вирішення цієї проблеми. У країнах Європи дедалі більшого поширення набувають партнерства між державою та приватним сектором у сфері культури, зокрема механізми державно-приватного партнерства (ДПП, або PPP – Public-Private Partnership). Дослідження італійського досвіду показують, що модель ДПП розглядається як «перспективний інструмент» подолання браку бюджетних коштів на культуру[7]. У рамках такого партнерства приватна сторона інвестує в реставрацію або управління об’єктом спадщини (наприклад, пристосовує його під туристичний об’єкт чи культурний центр), а держава чи місцева влада зі свого боку надає певні стимули: передає об’єкт у довгострокову концесію або оренду, забезпечує податкові пільги, виділяє земельні ділянки під супутню інфраструктуру тощо. В Італії модель концесії успішно застосовувалася для відновлення середньовічних фортець та історичних громадських будівель, які потім використовуються під музеї чи готелі, що генерують дохід на утримання пам’ятки. Поряд із цим, широко практикуються спонсорські програми та меценатство: бізнес та заможні громадяни беруть шефство над історичними об’єктами. Яскравим прикладом є британський фонд Heritage Lottery Fund, створений на кошти національної лотереї, який щороку виділяє гранти на сотні проектів у сфері культурної спадщини по всій Великій Британії. Міжнародна професійна спільнота також стимулює приватну підтримку –

наприклад, ICOMOS започаткувала ініціативу «Привілейовані партнери спадщини», що визнає і відзначає компанії та донорів, які системно інвестують у збереження культурних пам’яток.

Держави та сам Європейський Союз доповнюють приватні ініціативи суттєвою фінансовою підтримкою через грантові механізми та фонди. На рівні ЄС діють програми Creative Europe, Horizon 2020/Europe та Erasmus+, які надають цільові гранти на дослідження, цифровізацію, популяризацію культурної спадщини і розвиток креативних індустрій, пов’язаних зі спадщиною. Окремий напрям – використання структурних та інвестиційних фондів ЄС для підтримки проектів у сфері спадщини: Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF) та програми транскордонної співпраці Interreg фінансували реставрацію історичних кварталів і пам’яток як частину стратегії регенерації депресивних регіонів. Наприклад, значні кошти ЄС були спрямовані на відновлення історичних центрів міст Польщі та країн Балтії після їх вступу до ЄС – це не лише зберегло пам’ятки, а й дало поштовх розвитку туризму та місцевого бізнесу. Паралельно країни Європи створили національні фонди культурної спадщини та запровадили податкові стимули: у Бельгії, Німеччині, Франції благодійні пожертви на охорону пам’яток дозволяють зменшити оподаткування, що заохочує меценатів. Стають поширеними і міжнародні партнерства, коли кілька держав або інституцій спільно фінансують великі реставраційні проекти. Приміром, Італія, Швейцарія та Єврокомісія разом співінвестували у масштабну реставрацію античного Амфітеатру у Вероні, розподіливши фінансове навантаження. Отже, у фінансуванні спадщини європейські країни сформували гнучку модель, яка поєднує державні ресурси, приватні інвестиції та грантові кошти. Для України, де брак фінансування є одним із ключових бар’єрів[9], цей досвід демонструє шляхи залучення додаткових коштів – через стимулювання меценатства, партнерство з бізнесом та активне освоєння міжнародної допомоги.

Військова агресія та часті надзвичайні ситуації (пожежі, повені), з

якими зіткнулася Україна останніми роками, оголили відсутність чіткої стратегії захисту спадщини у кризових умовах[3]. Натомість у Європі напрацьовано спеціальні механізми охорони культурних цінностей під час війни, стихійних лих чи техногенних катастроф. Відповідно до положень Гаазької конвенції ЮНЕСКО 1954 року, країни ще в мирний час повинні готуватися до збереження цінностей та утримуватися від дій, що можуть завдати шкоди культурним об'єктам під час бойових дій[8]. Ці норми міжнародного гуманітарного права лягли в основу національних політик багатьох держав. Зокрема, країни ЄС брали активну участь у порятунку спадщини під час конфліктів кінця XX – початку XXI ст.: у війнах на Балканах та на Близькому Сході реалізовувалися міжнародні реставраційні місії, фахівці з різних країн допомагали відновлювати пошкоджені пам'ятки, а військовим підрозділам надавали спеціальні інструктажі щодо неприпустимості обстрілів історичних об'єктів. Останніми роками Європейський Союз системно підійшов до цього питання: у 2021 році Рада ЄС ухвалила концепцію «Культурна спадщина в конфліктах і кризах», яка закликає інтегрувати охорону спадщини в усі фази кризового менеджменту – від запобігання та підготовки до реагування та післякризового відновлення. На практиці це означає створення заздалегідь продуманих планів дій і спеціальних оперативних підрозділів (в межах сил цивільного захисту чи навіть збройних сил), які у разі загрози здатні оперативно евакуювати або убезпечити музейні колекції, архіви та визначні пам'ятки, а також провести швидку оцінку збитків для планування реставрацій (таку роботу зараз налагоджує і Україна). Варто зазначити, що Італія спільно з ЮНЕСКО ще у 2016 році створила спеціальну міжнародну групу швидкого реагування – так звані «Блакитні шоломи культури», до складу якої увійшли карабінери з підрозділу охорони культурних цінностей та фахівці-музейники. Ця група готова розгортатися у гарячих точках для порятунку пам'яток у випадку воєн або катастроф, і її досвід наразі використовується ЮНЕСКО для навчання інших країн.

Для реагування на стихійні лиха та техногенні аварії (землетруси, повені, пожежі) в європейських державах створено механізми екстреної підтримки, які можуть бути прикладом для вдосконалення української системи цивільного захисту спадщини. На рівні ЄС функціонує Європейський фонд солідарності (EU Solidarity Fund), що надає фінансову допомогу країнам, постраждалим від масштабних катастроф. Цей фонд може покривати витрати і на відновлення об'єктів культурної спадщини, пошкоджених унаслідок природних лих. Окрім того, впроваджуються спеціальні програми підтримки культури під час криз: так, 2020 року, у розпал пандемії COVID-19, було започатковано ініціативу «Пан'європейський виклик у сфері культури», в рамках якої виділено кошти на порятунок і оцифрування колекцій, підтримку музейних працівників тощо. Окремі країни мають цільові національні програми збереження пам'яток у зонах ризику стихійного лиха. Приміром, у Норвегії та Швеції реалізуються програми, що передбачають регулярний огляд стану історичних будівель, розробку рекомендацій щодо укріплення конструкцій та встановлення сучасних протипожежних або анти сейсмічних систем захисту для найбільш уразливих пам'яток. Важливо, що загальноєвропейська співпраця в цій сфері підкріплена спільними зобов'язаннями: Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи у 2022 році одноголосно засудив навмисні руйнування культурних об'єктів в Україні, назвавши це кричущим порушенням Гаазької конвенції[8]. Цей прецедент продемонстрував, що міжнародна спільнота сприймає напад на культурну спадщину як злочин, і готова консолідувати зусилля для її захисту. Таким чином, європейський досвід підтверджує необхідність розробки детальних планів екстреного реагування на випадок війни чи стихійного лиха, регулярного відпрацювання цих планів на навчаннях, а також готовності залучати міжнародну технічну та фінансову допомогу (через платформи ЮНЕСКО, механізми ЄС тощо) для порятунку та відновлення культурних цінностей. Для України впровадження таких підходів є вкрай актуальним, адже дозволить зменшити втрати від нинішніх та

майбутніх криз і забезпечити швидку післявоєнну відбудову пам’яток.

Налагодження міжнародної співпраці – важливий компонент успішної охорони спадщини, особливо з огляду на потреби України у підтримці світової спільноти. Європейські країни активно взаємодіють на багатосторонньому рівні у сфері культури і спадщини, виробляючи спільні стандарти та обмінюючись досвідом. Найвідомішим інструментом є Конвенція ЮНЕСКО про охорону світової спадщини 1972 року, в рамках якої створено Список всесвітньої спадщини – перелік видатних об’єктів під охороною міжнародної спільноти (до нього входять, зокрема, такі знакові пам’ятки, як французький Лувр чи польський Вавельський замок). Участь у цій конвенції зобов’язує держави піклуватися про визначні пам’ятки та звітувати про їх стан, а також дає можливість отримувати консультативну допомогу. Таким чином, країни спільно контролюють збереження об’єктів та діляться досвідом менеджменту. Приміром, італійський досвід управління історичними центрами міст став предметом для вивчення і впровадження в інших державах. Окрім глобальної системи спадщини ЮНЕСКО, активно діють і професійні мережі. Міжнародна рада з питань пам’яток і визначних місць (ICOMOS) та Міжнародний центр дослідження питань збереження та реставрації культурних цінностей (ICCROM) регулярно проводять тренінги і семінари, присвячені новітнім методикам реставрації, управління пам’ятками, оцінки ризиків тощо – українські фахівці також беруть у них участь і підвищують свою кваліфікацію. Ще один вимір співпраці – створення транскордонних об’єктів та територій під спільною охороною. За програмами ЮНЕСКО формуються міжнародні біосферні резервати та мережа глобальних геопарків, до яких входять території одразу кількох держав (наприклад, біосферні резервати на межі Польщі та Білорусі чи низки балканських країн). У цих рамках країни разом охороняють природну та культурну спадщину, координують дослідження і туристичний менеджмент. Важливим напрямом є і боротьба з незаконним обігом культурних цінностей, що особливо актуально для України в умовах війни. Європейські держави

спільно протидіють контрабанді артефактів через впровадження міжнародних правових інструментів – від згаданої Конвенції UNIDROIT 1995 р., яка встановила порядок повернення викрадених пам'яток, до створення глобальної коаліції "Blue Shield" («Синій Щит»), що об'єднує правоохоронні органи (Інтерпол, Європол, Євроюст) та експертів спадщини для обміну інформацією і реагування на злочини проти культурних цінностей. У 2017 році під егідою Ради Європи була ухвалена Нікосійська конвенція про кримінальну відповідальність за правопорушення проти культурних цінностей, яка покликана удосконалити механізми розшуку і повернення викрадених творів мистецтва. Показово, що у відповідь на випадки мародерства на окупованих територіях України Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи у 2022 р. закликав усі держави-члени якомога швидше ратифікувати Нікосійську конвенцію, а також Фароську конвенцію, аби посилити міжнародну правову співпрацю та унеможливити нелегальний вивіз українських артефактів[9].

На рівні Європейського Союзу міждержавна співпраця у сфері спадщини будується на засадах довіри та спільного правового поля, яке полегшує реалізацію спільних проєктів. Єврокомісія виступає організатором багатосторонніх форумів та конференцій, де країни обговорюють актуальні питання і плани дій. Зокрема, в рамках серії міжнародних заходів «Конференція з відновлення України» (що проводяться за участі ЄС, урядів низки держав та міжнародних організацій) окремо розглядаються проєкти відбудови української культурної спадщини – це дає змогу скоординувати донорську допомогу і обмінятися найкращими практиками реставрації в повоєнний період. Іншим механізмом є згадані програми Interreg, які фінансують спільні ініціативи сусідніх країн Європи: за такими програмами, наприклад, реалізовано проект спільної реставрації ряду середньовічних замків на кордоні Німеччини та Польщі, що не лише зберегло пам'ятки, а й зміцнило туристичну привабливість прикордонного регіону. В результаті міжнародні проекти забезпечують не тільки додаткові матеріальні ресурси, а

й передачу знань. Українські реставратори й управлінці, залучені до європейських мереж і програм, переймають сучасні стандарти реставрації (включаючи принципи «climate proofing» – підвищення стійкості пам’яток до змін клімату), навчаться використовувати комплексні плани управління об’єктами, а західні партнери залучають українських фахівців до власних ініціатив. Така інтеграція України у європейське співтовариство спадщини відкриває доступ до передового досвіду та технологій, полегшує взаємну технічну допомогу (наприклад, експерти ICOMOS із різних країн вже зараз беруть участь у оцінці збитків українських пам’яток і плануванні їхньої реставрації). Отже, міжнародне співробітництво є стратегічним ресурсом: спираючись на спільні нормативи, цифрові платформи обміну даними та контакти між професійними спільнотами, країни разом можуть ефективніше протидіяти викликам у сфері культурної спадщини.

Перераховані практики й ініціативи демонструють, що комплексна система охорони культурної спадщини в країнах ЄС ґрунтується на кількох взаємопов’язаних компонентах: потужному нормативно-правовому фундаменті, сучасній цифровій інфраструктурі обліку, широкому залученні суспільства, диверсифікованому фінансуванні (з залученням приватного сектору) та стратегічній співпраці на національному й міжнародному рівнях. Така багаторівнева модель забезпечує стійкість і ефективність управління спадщиною, дозволяючи успішно протистояти як рутинним, так і надзвичайним викликам. Враховуючи українські реалії та виявлені проблеми (розпорошеність законодавства, неповний реєстр, брак коштів, слабка участь громадськості, воєнні загрози тощо)[10][3], адаптація зазначених підходів є вкрай важливою для нашої держави. Зокрема, запозичення європейського досвіду децентралізації управління із залученням громад, створення онлайн-реєстрів пам’яток із відкритим доступом, впровадження програм державно-приватного партнерства у сфері реставрації, а також налагодження постійної міжнародної координації (в тому числі у кризових ситуаціях) стануть вагомими кроками для підвищення ефективності охорони та відновлення

культурної спадщини України[3][9]. Такі кращі практики, підкріплені успішними прикладами інших країн, можуть суттєво прискорити подолання наявних бар'єрів і реформувати систему публічного управління спадщиною відповідно до найвищих сучасних стандартів.

3.3. Рекомендації щодо вдосконалення публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини

Виходячи з аналізу проблем, виявлених у попередньому підрозділі 3.2, сформульовано рекомендації щодо вдосконалення публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини на місцевому рівні – на прикладі діяльності Відділу охорони культурної спадщини Запорізької міської ради та відповідних органів обласного рівня. Рекомендації охоплюють нормативно-правовий, інституційний, фінансовий, кадровий, інформаційно-комунікаційний та цифровий аспекти.

Нормативно-правовий аспект:

- удосконалити законодавство про культурну спадщину. На місцевому рівні необхідно керуватися актуальними нормами, приведеними у відповідність до міжнародних стандартів і європейських практик (зокрема Рамкової конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства, Фару, 2005, та інших ратифікованих Україною конвенцій) [1][2]. Важливо підтримати оновлення базового Закону «Про охорону культурної спадщини» (2000) з урахуванням сучасних вимог: відновлення повноцінної ролі центрального органу управління спадщиною та розширення визначень культурної спадщини (включно з цифровою та нематеріальною) [3][2]. Це дозволить місцевим органам, таким як відділ охорони спадщини, діяти в чіткішому нормативному полі. Слід запровадити обов'язкову практику оцінки впливу на культурну спадщину під час планування будівництва та реконструкції (за прикладом деяких країн ЄС) і домогтися посилення відповідальності за порушення режимів охорони пам'яток – шляхом чіткого

механізму штрафів і відшкодування збитків, адекватних завданій шкоді [4][1]. Так, Запорізька міська рада вже ініціювала підвищення штрафів щонайменше у 10 разів, звернувшись до парламенту; відповідний законопроєкт розроблено і перебуває на розгляді комітетів[1];

- впровадити системи публічного обліку та моніторингу. Задля прозорості і громадського контролю слід завершити створення електронного реєстру об'єктів культурної спадщини на місцевому рівні (для Запоріжжя – інтерактивну карту пам'яток уже розроблено[2]) та інтегрувати його з містобудівним кадастром і іншими планувальними базами даних [4][5]. Це дасть можливість системно відстежувати стан пам'яток, їхній статус і дотримання режимів використання територій. Доцільно також регулярно оприлюднювати звіти про стан культурної спадщини та обсяги її фінансування – такий крок посилить підзвітність органів влади. У Стратегії відновлення культурної спадщини, ухваленій МКІП, зазначено потребу постійного моніторингу ключових показників охорони спадщини [3][5];

- інтегрувати культурну спадщину у державне та регіональне планування. На рівні міста і області необхідно закласти засадничу роль культурної спадщини в стратегічних документах розвитку. Слід забезпечити належне фінансування програм охорони пам'яток у рамках місцевих та державних стратегій культурного розвитку (так, у Державній стратегії розвитку культури вже передбачено оновлення нормативного регулювання спадщини як частини національної безпеки) [2]. Зокрема, до планів післявоєнного відновлення регіону варто включити завдання зі збереження історичної пам'яті та культурних ландшафтів, а охорону спадщини віднести до пріоритетів політики громади і області – подібно до того, як це передбачено у Стратегії розвитку культури України 2030 [2][3].

Інституційний (організаційний) аспект:

- відновити та зміцнити спеціалізовані органи охорони спадщини. Після ліквідації Державної служби охорони культурної спадщини (2012) та відповідного підрозділу у Мінкульті виник вакуум фахового управлінського

ядра [6]. На національному рівні доцільно створити при центральному органі виконавчої влади з питань культури повноцінний департамент чи окрему державну агенцію з охорони культурної спадщини, якій належали б функції реєстрації пам'яток, контролю, організації реставраційних робіт тощо [6][7]. На регіональному та міському рівнях слід відновити профільні структури охорони пам'яток (у структурі облдержадміністрацій та виконкомів великих міст) [6]. У Запоріжжі спеціалізований відділ міської ради з питань спадщини було створено у 2019 році – його діяльність потребує належної підтримки та кадрового забезпечення. В області важливо зберегти і розвинути комунальну установу «Запорізький обласний центр охорони культурної спадщини», на обліку якої перебуває близько 9 тисяч об'єктів спадщини. Її ліквідація фактично означала б припинення реалізації державної політики охорони спадщини в регіоні. Держава й регіональна влада мають бути зацікавлені у функціонуванні цього центру та мережі подібних установ в інших областях. Створення розгалуженої мережі регіональних центрів спадщини забезпечить безперервність управління та швидке реагування на локальні виклики;

- забезпечити міжвідомчу координацію. Необхідно формалізувати механізми взаємодії між органами охорони спадщини та дотичними структурами (екологічною, будівельною, аварійно-рятувальною службами): наприклад, укласти меморандуми чи затвердити протоколи співробітництва між Міністерством культури, ДСНС, Міністерством оборони та місцевими органами влади [8]. На місцевому рівні слід налагодити обмін інформацією і спільні дії між профільними департаментами міської та обласної влади (культура, містобудування, екологія, цивільний захист), а також залучати громадськість до консультацій. У Запорізькій області діє консультативна рада з питань охорони спадщини, до складу якої входять представники обласної та міської влади, комунальних установ і науковці. Такий міжвідомчий формат сприяє узгодженню дій різних структур. Рекомендації ЄС підкреслюють важливість міжгалузевих протоколів і долучення місцевих громад до відновлення («community-led recovery») [9; 10];

- розвивати локальні ініціативи та партнерства. Слід системно підтримувати дорадчі органи з питань спадщини при місцевих громадах (наприклад, консультативні чи наглядові ради), а також заохочувати громадські ініціативи й приватні фонди до участі в охороні пам'яток. Реформа децентралізації поклала на об'єднані територіальні громади нові обов'язки у сфері спадщини, однак часто без належних ресурсів чи відповідних структур [11][6]. Тому варто розробити методичні рекомендації для громад щодо створення у їхній структурі відповідальних підрозділів (наприклад, окремої посади чи відділу охорони спадщини) та підготовки спільної стратегії управління спадщиною із залученням усіх зацікавлених сторін [12][13]. Такий «знизу вгору» підхід сприятиме інтегрованій роботі і забезпечить участь місцевих експертів та волонтерів у збереженні пам'яток.

Фінансовий аспект:

- забезпечити стабільне фінансування охорони спадщини. Необхідно закріпити у бюджетах (державному та місцевих) окремі статті видатків на охорону культурної спадщини, ґрунтуючись на реальних потребах. За даними Мінкультури, нині обсяг фінансування сфери спадщини з держбюджету приблизно утричі менший за сумарне фінансування пам'яток з регіональних і місцевих бюджетів [11]. З огляду на загальнодержавне значення багатьох пам'яток, доцільно підвищити державну частку фінансування хоча б до 25–30% від загального обсягу витрат [11]. На рівні міста та області слід передбачати стабільне бюджетне фінансування програм реставрації й утримання пам'яток. Крім того, варто створити цільовий фонд реставрації спадщини або спрямувати на ці потреби частину коштів від конфіскованих активів агресора – відповідний механізм уже започатковано, і на 2025–2026 рр. заплановано виділення понад 500 млн грн на відновлення пам'яток [14];

- активізувати міжнародну та грантову підтримку. Варто активніше залучати зовнішні ресурси – програми ЄС (у сфері креативної економіки, транскордонні проєкти для муніципалітетів, інструменти ЄС з післявоєнної відбудови), допомогу ЮНЕСКО, USAID та інших донорів. Місцевій владі

слід ініціативно брати участь у таких програмах для реалізації проєктів консервації, цифровізації та популяризації спадщини (існують, зокрема, програми ЄС Resilient Heritage, ініціативи ICCROM тощо). Зовнішні гранти мають доповнювати бюджетне фінансування. Міністерству культури доцільно розробити механізм часткового співфінансування реставрацій з місцевих бюджетів за умови залучення грантових коштів (за аналогією до практики програми «Велика реставрація» пам'яток) [11][7];

- заохочувати приватні інвестиції та громадські внески. Доцільно впровадити податкові пільги чи інші стимули для приватних осіб і бізнесу, які долучаються до фінансування охорони спадщини (наприклад, спонсорують реставрацію або підтримують культурно-освітні програми) [7][11]. У низці країн ЄС меценати отримують податкові кредити за інвестиції в пам'ятки. Місцевим органам влади варто розробити фінансові моделі державно-приватного партнерства, щоб залучати кошти бізнесу (в тому числі креативного сектору) на відновлення конкретних об'єктів із збереженням контролю громади над їх використанням.

Кадровий аспект:

- підготовка і підвищення кваліфікації фахівців. Рекомендується системно розвивати освітні програми з охорони культурної спадщини у закладах вищої освіти (спеціальності музеєзнавства, реставрації, управління спадщиною). Місцевим громадам варто співпрацювати з університетами для підготовки потрібних кадрів. Важливо також посилити підвищення кваліфікації державних службовців, музейників і реставраторів через спеціалізовані курси (нерідко за підтримки ЮНЕСКО чи ICCROM) [15][16]. Експерти рекомендують запровадити масштабну програму тренінгів з оцінки пошкоджень і ризиків для пам'яток, забезпечення пожежної безпеки, цифрової документації тощо – як це було реалізовано в спільному проєкті ЮНЕСКО–ICCROM, де 25 українських фахівців отримали навички оцінки ризиків [15][16];

- закріплення кадрів у територіальних громадах. Слід стимулювати

створення в органах місцевого самоврядування посад, які потребують фахівців у сфері спадщини (наприклад, спеціаліста з пам'яткоохоронної роботи у структурі управління культури чи містобудування громади). Для залучення таких фахівців до роботи в регіонах можна запровадити муніципальні стипендії або «гранти зростання» для молодих спеціалістів у сфері культури. Паралельно необхідно налагодити співпрацю з закладами освіти та науковими установами: наприклад, забезпечити державну підтримку проходження практики і стажування студентів-археологів та реставраторів у підрозділах охорони спадщини [17][15];

- протидія «витоку» кадрів. У сфері культури зафіксовано дефіцит кваліфікованих кадрів та відтік фахівців (Стратегія розвитку культури констатує цю проблему) [17]. У державному і комунальному секторах слід підвищувати престиж професій, пов'язаних з охороною спадщини: запровадити офіційне присвоєння спеціальних звань (для археологів, реставраторів тощо), підвищити рівень оплати праці, надавати додаткові соціальні гарантії. Важливо також створювати умови для стабільного працевлаштування на місцях: наприклад, закріплювати фахівців за проєктами консервації пам'яток на кілька років із належним професійним супроводом. Це дозволить зміцнити кадровий потенціал служби охорони спадщини на рівні громади.

Інформаційно-комунікаційний аспект:

- підвищення обізнаності населення. Необхідно реалізовувати широкомасштабні інформаційні кампанії про цінність культурної спадщини, орієнтовані на різні групи населення. Зокрема, для молоді та школярів – інтегрувати знання про місцеву спадщину в освітні програми, проводити конкурси (на кшталт «Пам'ятка року»); для громади – організовувати дні відкритих дверей на об'єктах спадщини, фестивалі та заходи у межах Днів європейської спадщини; для бізнес-спільноти – проводити семінари щодо економічного потенціалу відновлених пам'яток. Стратегія розвитку культури констатує «маргіналізацію культурної спадщини» і низький рівень

обізнаності громадян про неї [18], тож просвітницькі та комунікаційні ініціативи (в тому числі із застосуванням сучасних цифрових форматів, документальних проєктів, соцмереж) мають стати частиною державної і місцевої культурної політики;

- інформування про діяльність влади. Органи влади мають регулярно публікувати плани заходів та звіти щодо охорони спадщини – зокрема, дані про бюджетні витрати, перелік проєктів реставрації, стан пам'яток. Для цього слід вести й оновлювати офіційні веб-сайти та сторінки у соцмережах профільних підрозділів (департаментів культури, відділів охорони спадщини, управлінь архітектури) на міському та обласному рівні. Також варто впровадити відкриті електронні портали на базі державних інформаційних систем (наприклад, платформу на зразок «Електронної книги пам'яток»). Показовим прикладом є пілотний електронний реєстр нерухомих пам'яток, запроваджений Міністерством культури [5], який може стати моделлю для інших напрямів. Підвищення прозорості інформації зміцнює довіру громади та залучає партнерів до спільних проєктів;

- залучення громадян та ЗМІ. Доцільно підтримувати журналістські розслідування, громадський нагляд і краудсорсинг інформації щодо об'єктів спадщини. Запровадження механізмів «громадського супроводу» (Community Engagement), рекомендованих європейськими експертами, включає опитування мешканців про цінність локальних пам'яток, залучення жителів до волонтерських акцій з упорядкування території пам'яток, а також заохочення публікацій у місцевих ЗМІ та блогах про історію і стан пам'яток [19][18]. Подібні практики реалізуються в багатьох країнах (наприклад, регулярні «толоки» у Польщі чи «community forums» у Франції) та сприяють консолідації громади навколо спадщини.

Цифровий/інноваційний аспект:

- цифрова документація та архіви. Рекомендується проводити масову оцифровку архівних матеріалів, планів пам'яток, звітів про їхній стан та пошкодження. За прикладом європейських ініціатив Europeana та SUCHO

варто створити централізований цифровий архів культурної спадщини України, що міститиме 3D-скани, фотознімки, креслення об’єктів. Експерти ICCROM наголошують на важливості «цифрової трансформації» – сканування і фотографування пам’яток для оперативного реагування і довгострокового збереження [16]. Стандартизовані цифрові матеріали значно полегшують відбудову об’єктів після надзвичайних ситуацій чи воєнних руйнувань;

- використання геоінформаційних систем (ГІС). Доцільно розробити інтерактивну ГІС-карту пам’яток із нанесенням інформації про охоронні зони, балансоутримувачів, стан ризиків та пошкоджень. Поєднання різних баз даних із супутниковим моніторингом дозволяє відстежувати можливі руйнування об’єктів (зокрема, у зоні конфлікту) і оперативно реагувати на них. Подібні системи успішно застосовуються у ряді країн ЄС для планування та контролю у сфері спадщини;

- інноваційні технології у відновленні. Слід упроваджувати сучасні матеріали та технології консервації пам’яток: зокрема, використання 3D-друку для відтворення втрачених архітектурних деталей, наноматеріалів для захисту кам’яних поверхонь, інтеграцію «розумних» сенсорів для моніторингу вібрацій і вологості. ЄС та ЮНЕСКО підтримують проєкти із застосування безпілотників і мобільних додатків для фіксації руйнувань спадщини [20]. Доцільно створити платформу на кшталт «UNESCO Ukraine Cultural Heritage Hub» – інформаційно-аналітичний ресурс, що об’єднуватиме інноваційні рішення та кейси з відновлення спадщини (за аналогією до European Heritage Innovation Hub). Крім того, налагодження обміну даними між різними цифровими реєстрами забезпечить їхню інтероперабельність та довгострокову доступність інформації [21];

- освіта у сфері цифрових технологій. Паралельно слід інвестувати у навчання фахівців навичкам цифровізації: 3D-моделюванню, роботі з ГІС та базами даних. Доцільно запровадити курси з цифрового менеджменту спадщини у магістерських програмах університетів (на спеціальностях

архітектури та реставрації). Також варто залучати європейські освітні програми (Erasmus+, Horizon) для обміну досвідом – організовувати стажування молодих фахівців у зарубіжних інституціях та реалізовувати спільні проєкти з цифровізації спадщини.

Основні напрями вдосконалення механізмів охорони культурної спадщини на місцевому рівні включають оновлення нормативно-правової бази (гармонізація законодавства з міжнародними стандартами, введення обов'язкових оцінок впливу на спадщину, цифровий облік пам'яток), реформування інституцій (відновлення спеціалізованих органів на національному та регіональному рівнях, забезпечення ефективної міжвідомчої координації і партнерства з громадами), посилення фінансової підтримки (збільшення державного фінансування, активація міжнародних та приватних інвестицій), розвиток кадрового потенціалу (підготовка та мотивація фахівців) і нарощування інформаційних можливостей (прозорість діяльності, популяризація спадщини у суспільстві через ЗМІ та цифрові інструменти). Комплексна реалізація цих заходів – у межах єдиної державної стратегії культури та місцевих програм – забезпечить цілісний підхід до захисту й відновлення культурної спадщини на рівні громади, міста і країни [1; 16; 2; 7].

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі досліджено публічно-управлінські механізми охорони культурної спадщини як складову державної політики та практики публічного управління в Україні. Актуальність обраної теми визначається сукупністю сучасних викликів, серед яких посилення урбанізаційного тиску на історичне середовище, обмеженість ресурсів на збереження пам’яток, потреба у цифровій трансформації управлінських процесів, а також загрози та втрати культурної спадщини в умовах збройної агресії проти України. У цих умовах охорона спадщини перестає бути вузькогалузевою культурною функцією і набуває рис комплексної публічної політики, що перетинається з містобудуванням, регіональним розвитком, туризмом, освітою, безпекою та міжнародною співпрацею.

У першому розділі обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження, уточнено логіку переходу від аналізу наукового дискурсу до визначення понятійного апарату і, далі, до методологічних принципів та методів. Показано еволюцію досліджень охорони культурної спадщини: від ранніх описових і пам’яткознавчих підходів до сучасних міждисциплінарних моделей, де спадщина розглядається як об’єкт державної політики та управління. Узагальнення літератури дало змогу виявити, що у значній частині праць переважає або нормативно-правовий опис, або інституційний перелік суб’єктів та процедур, тоді як менш розробленими залишаються питання узгодженості різних інструментів і рівнів управління, практичної результативності механізмів і причин повторюваних “провалів” на стиках права, інституцій, ресурсів і контролю. Саме це визначило дослідницький фокус роботи: у центрі уваги перебувають не окремі елементи, а механізми як система, яка має працювати узгоджено.

Уточнення понятійного апарату у розділі 1 дозволило чітко розмежувати та пов’язати базові категорії “культурна спадщина”, “охорона культурної спадщини” і “публічно-управлінські механізми”. Культурна спадщина розглядається як ціннісно значуща сукупність матеріальних і

нематеріальних об’єктів та практик, що формують пам’ять і ідентичність, а також виступають ресурсом розвитку. Охорона культурної спадщини визначена як комплексна діяльність, спрямована на збереження, утримання, використання та популяризацію спадщини, що включає правові, організаційні, фінансові, просторово-планувальні, інформаційні та комунікаційні складові. Публічно-управлінські механізми охорони культурної спадщини обґрунтовано як сукупність інструментів і процедур, через які суб’єкти публічної влади, у взаємодії з іншими акторами, забезпечують реалізацію політики у сфері спадщини. Окремо підкреслено ризик підміни предмета дослідження: механізми не повинні зводитися ні до опису пам’яток, ні до переказу законодавства, ні до загальних міркувань про реформу управління. Методологічно зафіксовано, що результативність охорони визначається не наявністю одного “сильного” інструменту, а узгодженістю механізмів як системи.

У другому розділі розкрито теоретичні аспекти функціонування публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини. Обґрунтовано концептуальні засади охорони спадщини в системі публічного управління, зокрема розуміння спадщини як публічної цінності та публічного ресурсу, що потребує збалансування інтересів збереження і розвитку. Показано, що сучасні управлінські підходи до спадщини орієнтуються на інтегрованість, багаторівневість, партнерство і партисипацію. Теоретичний аналіз підтвердив, що ефективність механізмів значною мірою залежить від чіткого розподілу повноважень, прозорості процедур, наявності ресурсів, дієвості контролю, а також від включення спадщини у просторове планування та локальні стратегії розвитку.

Окрему увагу в розділі 2 приділено нормативно-правовому забезпеченню охорони культурної спадщини. Узагальнення національної та європейської нормативної бази дало змогу визначити, що правове поле загалом формує необхідні рамки для охорони спадщини, однак у практичній площині залишаються проблеми деталізації процедур, узгодженості норм

між різними сферами регулювання, а також реальної забезпеченості правових вимог ресурсами та інституційною спроможністю. Наголошено, що правові норми у сфері спадщини мають працювати разом з інституційними, фінансовими і контрольними інструментами, інакше законодавчі приписи перетворюються на декларації. Визначено потребу подальшої системної гармонізації українських підходів із європейськими стандартами, з урахуванням українського контексту та реалій воєнного часу.

В інституційному блоці розділу 2 проаналізовано організаційну архітектуру управління у сфері охорони культурної спадщини на центральному і місцевому рівнях, а також роль інститутів громадянського суспільства. Встановлено, що інституційний механізм охоплює органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, спеціалізовані установи, експертне середовище, громадські організації і професійні спільноти. Разом з тим, типовими проблемами залишаються фрагментація повноважень, різний рівень спроможності на місцях, залежність якості управління від кадрового потенціалу та наявності фінансування, а також недостатня інституційна “зв’язність” між нормами, процедурами і контролем. Це підтверджує ключову логіку роботи: у сфері спадщини вирішальним є не тільки “хто відповідає”, а й “як організована взаємодія” та “чим забезпечене виконання”.

У третьому розділі здійснено аналіз сучасного стану охорони культурної спадщини та механізмів її управління в Україні, що дозволило систематизувати проблемні вузли практики. До найбільш суттєвих віднесено: обмеженість і несталість фінансування, неповну цифровізацію реєстрів та обліку, складність дотримання охоронних режимів у містобудівних процесах, ризики незаконних втручань у пам’ятки, недостатню ефективність контролю і невідворотності відповідальності, нерівномірність управлінської спроможності територіальних громад, а також загострення ризиків збереження спадщини внаслідок руйнувань та пошкоджень під час війни. Окремо підкреслено, що в умовах воєнних загроз підвищується значення

кризового управління спадщиною, включно з документуванням, швидкими протоколами реагування, координацією з міжнародними організаціями та залученням донорської підтримки.

Аналіз кращих практик і міжнародного досвіду країн ЄС показав, що результативні системи охорони спадщини спираються на інтегровану модель управління: спадщина включається у просторове планування і програми розвитку територій, фінансування поєднує бюджетні та позабюджетні інструменти, рішення приймаються з урахуванням консультацій і участі громади, а реєстри та інформаційні системи є відкритими й функціональними. Встановлено, що для України найбільш корисними є не “копіювання моделей”, а запозичення управлінської логіки: прозорі процедури, чітка відповідальність, стандарти якості, цифрова підтримка управлінських рішень, а також сталі механізми партнерств і проєктного фінансування.

На основі проведеного аналізу сформульовано рекомендації щодо вдосконалення публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини. Рекомендації структуровано за ключовими групами механізмів: нормативно-правові (уточнення і процедурна визначеність, усунення колізій, посилення регулювання охоронних зон та впливу містобудування), інституційні (координація і розмежування повноважень, підвищення спроможності на місцевому рівні, розвиток експертних та дорадчих форматів), фінансові (програмно-цільове фінансування, стимули для власників, грантові та партнерські інструменти), інформаційні та цифрові (якісні реєстри, відкриті дані, геоінформаційні рішення, цифрові паспорти об’єктів), контрольні (підсилення інспекційної функції, невідворотність відповідальності, прозорість процедур), комунікаційні та партисипативні (залучення громади, інформування, механізми співучасті), а також кризові механізми (протоколи реагування, документування, координація з міжнародними партнерами). Обґрунтовано, що практична реалізація цих пропозицій потребує не поодиноких змін, а системного налаштування

“зв’язків” між механізмами.

Узагальнюючи результати дослідження, підтверджено основну позицію роботи: ефективність охорони культурної спадщини визначається рівнем узгодженості публічно-управлінських механізмів як системи. Навіть якісні правові норми не дають результату без інституційної спроможності, фінансування, процедур і контролю. Аналогічно, наявність фінансування без стандартів, відповідальності й публічності створює ризики неефективності. Тому ключовим критерієм оцінки управління у сфері спадщини має бути не окрема “сила” одного елементу, а синхронізованість правових, організаційних, фінансових, інформаційних, контрольних і партисипативних інструментів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків і рекомендацій органами виконавчої влади та місцевого самоврядування при вдосконаленні політики охорони культурної спадщини, розробленні місцевих програм і стратегій, упровадженні цифрових рішень та вибудовуванні партнерств з інститутами громадянського суспільства і міжнародними організаціями. Перспективами подальших досліджень визначено поглиблення інструментарію оцінки ефективності механізмів, розроблення прикладних моделей координації на рівні громад, а також окремий аналіз управління спадщиною в умовах відновлення і післявоєнної реконструкції, коли ризики для історичного середовища можуть посилюватися одночасно зі збільшенням будівельної активності.

Таким чином, мету магістерської роботи досягнуто, поставлені завдання виконано, а сформульовані результати створюють цілісну основу для подальших висновків і практичних рішень щодо удосконалення публічно-управлінських механізмів охорони культурної спадщини в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авер'янов В. Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики. Київ: Факт, 2003. 384 с.

2. Архіпова Є. О., Клевчук О. О. Державне регулювання у сфері охорони культурної спадщини України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 13–14. С. 51–57.

3. Бутченко Т. І. Соціальне проектування: навчальний посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2020.

4. Валевський О. Л. Актуальність розвитку державно-приватного партнерства у сфері культурної політики. Київ: НІСД, 2020.

5. Григорчак А. М. Інституалізація публічного управління у сфері культурної спадщини в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 1 (32). С. 119–123.

6. Дубенко С. Д., Мартиненко В. М. Публічне управління: теорія, історія, практика: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 368 с.

7. Еко У. Як написати дипломну роботу: гуманітарні науки. Київ: Медуза, 2019. 272 с.

8. Ієвлева В. П. Методичні рекомендації щодо музеєфікації нерухомих пам'яток науки і техніки. *Питання історії науки і техніки. Серія: Пам'яткоохоронні дослідження*. 2008. Вип. 2. С. 14–28.

9. Казаков В. О., Черкашина В. А. Стан та перспективи розвитку культури і культурної спадщини в регіонах України. *Теорія та практика державного управління*. 2019. Вип. 3 (66). С. 101–108.

10. Катаргіна Т. І. Збереження культурної спадщини у Великій Британії, США, Канаді (історико-правовий аспект) : монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. 186 с.

11. Комплексні наукові дослідження в реставрації пам’яток архітектури та містобудування: збірник наукових праць. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2022. 312 с.

12. Кондель-Пермінова Н. Збереження архітектурно-містобудівної спадщини України в контексті європейської інтеграції. *Вісник Львівського університету. Серія: Культурологія та культурна спадщина*. 2009. № 6. С. 92–116.

13. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

14. Кот С. І. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному контексті XX – початку XXI ст. : монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 1020 с.

15. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2012. 312 с.

16. Культурна спадщина України: бібліографічний покажчик / уклад.: В. В. Степко, Г. І. Мартинюк, О. П. Кузьменко, С. В. Шуляєва, Н. М. Кляп, Н. А. Лялюк, О. В. Міщенко, О. М. Кузьміна, О. А. Яцуба, О. А. Яцуба, Г. М. Буряк, Т. І. Сидоренко, О. В. Лятовська, А. А. Чернявська. Київ: КНУКіМ, 2012. 140 с.

17. Курило Т. В. Правова охорона культурної спадщини України : монографія. Львів: Новий Світ 2000, 2006. 152 с.

18. Мазур Т. В. Правова охорона культурної спадщини в Україні : монографія. Київ: Парламентське видавництво, 2020. 432 с.

19. Мацькевич М. М. Конституційно-правові засади забезпечення культурної спадщини в Україні : монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. 462 с.

20. Наконечна Н. В. Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони культурної спадщини та їх імплементація в Україні. *Право України*. 2017. № 2. С. 98–107.

21. Офіційний звіт Міністерства культури та інформаційної політики України про стан збереження об’єктів культурної спадщини. Київ: МКІП, 2023.

22. Офіційний звіт Національного агентства з питань запобігання корупції про корупційні ризики у сфері культурної спадщини. Київ: НАЗК, 2023.

23. Питання Міністерства культури та інформаційної політики України: постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2019 р. № 885.

24. Положення про Міністерство культури та інформаційної політики України: постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2019 р. № 885.

25. Положення про Державну службу охорони культурної спадщини України: постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2020 р. № 885-р.

26. Положення про Державну інспекцію культурної спадщини України: постанова Кабінету Міністрів України від 09.09.2020 р. № 844.

27. Положення про Державну інспекцію архітектури та містобудування України: постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 р. № 1340.

28. Про деякі питання діяльності Державної служби з питань мистецтв та мистецької освіти і Державної інспекції культурної спадщини України: постанова КМУ від 19.05.2021 р. № 495. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2021-%D0%BF#Text

29. Про затвердження Державного реєстру нерухомих пам’яток України: постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. № 928.

30. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695.

31. Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць: постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 318.

32. Про затвердження Порядку обліку об’єктів культурної спадщини : наказ Міністерства культури України від 11.03.2013 р. № 158.

33. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 25. Ст. 191.

34. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

35. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV // *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text

36. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18.03.2004 р. № 1626-IV // *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 26. Ст. 361. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text

37. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III // *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text

38. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

39. Про схвалення Концепції державної політики у сфері охорони культурної спадщини на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 р. № 233-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-%D1%80#Text

40. Про схвалення Стратегії розвитку культури України на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 228-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2025-%D1%80#Text

41. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

42. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text

43. Рейвен Р., Джекссон А. Управління змінами в публічному секторі : пер. з англ. Київ: K.I.C., 2016. 312 с.

44. Рутинський М. Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 432 с.

45. Саракун Л. П. Культурна політика сучасної України: монографія. Київ, 2017. 206 с.

46. Ткаченко В. М., Надолішній П. І., Васильєва О. І. Публічне управління та адміністрування: теорія і практика : підручник. Київ: НАДУ, 2020. 432 с.

47. Холодок В. Д. Государственное управление охраной культурного наследия в Украине : монографія. Харків: Факт, 2005. 256 с.

48. Холодок В. Д. Правові засади охорони культурної спадщини в Україні : навчальний посібник. Харків: Магістр, 2008. 180 с.

49. Худорлей О. С. Актуальні проблеми пам'яткоохоронної справи в Україні на сучасному етапі. *Гілея*. 2011. Вип. 45. С. 163–167.

50. Хуторна М. С., Сухенко С. В. Особливості розвитку системи державного управління у сфері культури в Україні. *Публічне управління та адміністрування*. 2018. № 3 (18). С. 21–27.

51. Ashworth G. J., Tunbridge J. E. Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict. Chichester: Wiley, 1996. 256 p.

52. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972.

53. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention, 1954.

54. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, 2003.

55. Council of Europe. European Cultural Heritage Strategy for the 21st Century. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2017. 72 p.

56. European Cultural Heritage Strategy for the 21st Century (Strategy 21). Council of Europe, 2017.

57. Fesenko N. S. State policy in the field of culture: implementation of foreign experience in Ukraine. *Державне будівництво*. 2008. № 2.

58. Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention), 2005. Council of Europe.

59. Graham B., Ashworth G. J., Tunbridge J. E. A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy. London–New York: Arnold, 2000. 256 p.

60. Harrison R. Heritage: Critical Approaches. London–New York: Routledge, 2013. 268 p.

61. Kisić V. Governing Heritage Dissonance: Promises and Realities of Selected Cultural Policies. Amsterdam: European Cultural Foundation, 2016. 292 p.

62. Logan W., Craith M., Kockel U. (eds.). A Companion to Heritage Studies. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2015. 624 p.

63. Ripp M., Rodwell D. Governance of Heritage in the European Union: The Role of Public Administration. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*. 2016. Vol. 6, No. 2. P. 102–120.

64. Roders A. P., van Oers R. (eds.). Reshaping Urban Conservation: The Historic Urban Landscape Approach in Action. Springer, 2011. 258 p.

65. Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1999.

66. Smith L. Uses of Heritage. London–New York: Routledge, 2006. 368 p.

67. UNESCO. Culture in Crisis: Policy guide for a resilient creative sector. Paris: UNESCO, 2020.

68. UNESCO. Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention. Paris: UNESCO, 2015. 20 p.

69. UNESCO. Ukraine: Damage to cultural heritage sites. Regular monitoring reports, 2022–2024.

70. Zan L., Bonet L., Carboni M. (eds.). Cultural Heritage in the European Union: A Critical Inquiry. Amsterdam University Press, 2019.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Гранько Сергій Анатолійович, магістрант 2 курсу магістратури, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «публічне управління та адміністрування» освітньо-професійна програма «публічне управління та адміністрування», адреса електронної пошти iii1@i.ua,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Публічно-управлінські механізми охорони культурної спадщини» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Гранько С.А.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Бутченко Т.І.